

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Poválečné osudy nacistického lékaře Josefa Mengeleho

Vypracovala: Miroslava Jurcová

Vedoucí práce: PhDr. et PaedDr. Marek Šmíd, Ph.D.

České Budějovice 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů a práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem pro odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 29. dubna 2016

.....
Miroslava Jurcová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. et PaedDr. Marku Šmídovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady, připomínky, trpělivost a čas, jenž mi věnoval při konzultacích. V neposlední řadě také děkuji svým rodičům, kteří mne po celou dobu studia podporovali.

Anotace

Cílem bakalářské práce je analýza a interpretace osobnosti nacistického lékaře Josefa Mengeleho s důrazem na jeho poválečné osudy. V první části se soustředí na jeho lékařskou a nacistickou kariéru, přičemž přibližují jeho "děsivý výzkum" v koncentračním táboře v Osvětimi v období druhé světové války. Jádro práce představuje druhá část, v níž sledují jeho dramatický život po druhé světové válce, kdy se musel J. Mengele skrývat, stěhovat a často měnit místa svého působení, aby do konce života unikl spravedlnosti. Práce je cenným svědectvím jak o zřůdnosti totalitní ideologie nacizmu, tak i odborném pochybení nejvýznamnějšího lékaře 20. století.

Klíčová slova: Josef Mengele, koncentrační tábory, německý nacismus, Adolf Hitler, 1933-1945

Annotation

The aim of this thesis is to analyse and interpret the character of the Nazi doctor, Joseph Mengele. We will concentrate on his post-war life. The first part analyzes his medical and Nazi career, focusing on his "appaling experiment" at the concentration camp Auschwitz during World War II. However, the core of this thesis lies in the second part. There we will scrutinize Mengele's dramatic life after the war when he had to hide, move house and frequently change his workplace in order to escape justice for the rest of his life. This thesis thus provides a valuable account of both the monstrosity of Nazi totalitarian ideology and also of the complete professional failure of one of the most eponymous doctors of the 20th century.

Keywords: Joseph Mengele, concentration camps, German Nazism, Adolf Hitler, 1933-1945

Obsah

Úvod	6
1. Situace v Německu po první světové válce	8
1.1. Adolf Hitler říšským kancléřem	9
1.2. Exkurs: Nacistická rasová hygiena	10
1.3. Počátky stíhání židů a cesta ke vzniku koncentračních táborů	11
1.4. Křišťálová noc 1938	12
2. Život Josefa Mengeleho a jeho činnost v Osvětimi.....	14
2.1. Dětství a studium	14
2.2. Ústav císaře Viléma	18
2.3. Vojenská činnost.....	18
2.4. Osvětimský lékař Josef Mengele	20
3. Na útěku	24
3.1. Cesta z Evropy	28
3.2. Argentina – nový domov	29
3.3. Útěk do Paraguaye	32
3.4. Mengelemu na stopě	34
3.5. Život v Brazílii.....	35
4. Otec a syn.....	39
4.1. Setkání po jedenadvaceti letech	41
5. Smrt v Atlantiku.....	43
5.1. Pláž Bertioga.....	43
5.2. Utajený pohřeb	45
5.3. Stín doktora Mengeleho.....	46
5.4. Výročí osvobození a kampaň za dopadení dr. Josefa Mengeleho.....	47
Závěr.....	51
Seznam použité literatury a zdrojů	52
Odborná literatura.....	52
Periodika, příspěvky v novinách	54
Internetové zdroje.....	54
Přílohy	55

Úvod

Druhá světová válka patří k největším mezníkům historie lidstva. Při Norimberském procesu bylo vysloveno množství jmen, jejichž „vlastníci“ nebyli ani po letech dopadeni. Vznikaly organizace i sdružení, která měla za cíl vypátrat všechny nacistické uprchlíky a potrestat je. Nicméně ne všechny se podařilo dohledat, a tak je jejich osud je znám pouze díky svědectví druhých vlastním záznamům. Nejvýraznějším prvkem tohoto období jsou zřejmě koncentrační tábory, jejich účel a osudy vězňů. K vzniku takových zařízení vedla rasová hygiena realizována nacistickými lékaři a někteří z nich měli dokonce tu příležitost zkoumat a testovat své teorie v koncentračních táborech, kde získali nepřeberné množství lidského materiálu využitelného k výzkumu. Jedním z takových nacistických lékařů byl i Josef Mengele, jemuž říkali též Anděl smrti, Doktor Smrt, Strýček Mengele či Doktor Osvětím.

Cílem mé práce je seznámit čtenáře s životem tohoto muže, jenž strávil více než polovinu života na útěku. Zaměřuji se nejenom na poválečné osudy, ale snažila jsem se též postihnout dobový kontext, který dokázal nasměrovat obyčejného člověka na cestu vyhnanství.

V první části se věnuji Německu po první světové válce, jeho ekonomice, stavu země a nástupu Adolfa Hitlera k moci. Dále pokračuji k ideologickým představám o čisté rase, vedoucím k rozšíření antisemitismu a následujícímu vzniku koncentračních táborů. Druhá část práce se již více přibližuje k hlavnímu tématu této práce. Začíná krátkou statí o vzniku Osvětími a pokračuje analýzou počátku života Josefa Mengeleho. Zde se snažím najít jistou příčinu, která vedla k jeho dalším důležitým rozhodnutím a poukázat na možnost patologické snahy dosáhnout úspěchu vlastním dočiněním. Pokračuji studiem Josefa Mengeleho v Mnichově, kdy se také na univerzitě začaly projevovat náznaky snahy ovlivnit nové studenty medicíny a vštípit jim nově nabytou rasovou a politickou ideologii země. V této části je také důležité zmínit seznámení průměrného studenta s jeho oblíbenými profesory, kteří se posléze přičinili k tomu, aby se z J. Mengeleho stal později jedním z nejhledanějších nacistických zločinců doby. Též je důležité alespoň okrajově přiblížit Ústav císaře

Viléma zabývajícího se fenoménem antropologie a genetické biologie. Důležité je také zmínit vojenskou činnost, vztah k válce a zejména mezník, kdy se ze studenta stal osvětimský lékař, dr. Josef Mengele a co bylo náplní jeho práce v koncentračním táboře. Tato jeho životní etapa je klíčová obzvláště kvůli výzkumům, které zapříčinily smrt a bolest několika stovkám vězňů. Zejména dvojčatům, trpaslíkům a postiženým. Třetí a zároveň nejdůležitější část mé bakalářské práce se věnuje osudům Josefa Mengeleho od útěku z tábora v Osvětimi. Mou snahou bylo co nejpodrobněji popsat veškeré události, které nyní již bývalého doktora postihly za celou dobu jeho poválečného života.

Téma bakalářské práce jsem si zvolila záměrně. Již na základní škole jsem se setkala se jménem Josef Mengele, ale dozvěděla jsem se pouze to, že se jedná o bývalého osvětimského lékaře, jenž dělal pokusy na lidech. Nikdy jsem si nedokázala dostatečně představit, co všechno se pod tímto jménem skrývá a z toho důvodu jsem se rozhodla tomuto člověku věnovat ve své práci, která může potencionálnímu čtenáři předat zajímavé informace a třeba v něm i probudit zájem o vlastní bádání. V práci postupuji analyticko-syntetickou metodou, přičemž Mengeleho život po roce 1945 je mikrohistorií fanatického nacisty na útěku.

Ke své práci jsem využila zejména literární zdroje. Jejich shromáždění nebylo příliš jednoduché a to proto, že bohužel neexistuje tak velké množství zdrojů, jež by se věnovalo biografii Josefa Mengeleho. Přesto se mi podařilo sehnat celkem vysoký počet vhodných publikací, které jsem využila. Obzvláště bych chtěla zmínit díla Gerarda L. Posnera. Tento autor věnoval spoustu času a péle k vytvoření nejpodrobnější biografie nacistického lékaře pod jménem *Mengele – Anděl smrti: úplný životní příběh*, ze které jsem primárně čerpala. Sám autor pracoval se záznamy, které nejsou běžně dostupné, hovořil se svědky i přáteli jmenovaného. Dále bych ráda zmínila knihu *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz* od německého spisovatele Ulricha Völkeina, jež jsem hojně využívala k doplnění a podrobnějšímu výkladu. Ostatní zdroje jsou uvedeny v závěrečném seznamu literatury. Ke konci bych ještě ráda zmínila, že závěr mé bakalářské práce je doplněn fotodokumentací, jež má za cíl přiblížit čtenáři osobnost a život Josefa Mengeleho.

1. Situace v Německu po první světové válce

Ještě rok po 1. světové válce neměli Němci ani potuchy o tom, jak je zbytek Evropy, zejména té západní, za vzniklé škody nenávidí. V zemi panovala nejen sociální, ale i politická krize, chaos a hlad.

Veškeré hmotné, finanční i lidské zdroje byly vyčerpány válkou. Zbylé peněžní prostředky měly být využity ke splácení reparací Velké Británii a Francii. Versailleská mírová konference označila Německo jako jediného viníka vypuknutí války. Mírová smlouva, kterou bylo přinuceno podepsat, stanovovala tvrdé požadavky. Německo přišlo o všechny své kolonie, armáda mohla dosahovat maximální velikosti 100.000 vojáků, letectvo mělo být zakázáno a námořnictvo omezeno. Největší zásah mu ovšem způsobil požadavek Spojenců na absolutní odzbrojení státu.¹ Navíc katastrofický pokles německé marky způsobil vypuknutí hyperinflace. Lidé neměli práci a kvůli rozšiřujícím se chorobám umírali.

Nejenomže se Německo nalézalo v ekonomickém chaosu, ale bylo i rozpolceno politickými spory. Na německou inteligenci silně působily ruské revoluční ideály, obyvatelstvo ztrácelo iluze o způsobilosti současné demokratické vlády vypořádat se s problémy prohlubujícími krizi a v zemi se objevilo několik extrémistických pravicových skupin s cílem vytvořit silnou, rozhodnou vládu.² Nejlépe organizovanou stranou byli nacionální socialisté. Dne 10. července 1921 se do čela nacistické strany postavil Adolf Hitler a stal se jejím předsedou. Byl proslulý rétorickým nadáním a díky této schopnosti postupně získával na svou stranu velké množství posluchačů.

Nacisté na sebe poprvé upozornili v roce 1923, kdy byl A. Hitler uvězněn za snahu o převrat v Mnichově. Večer ze dne 8. na 9. listopadu se pokusil o nezdařený „pivní puč“, násilný politický převrat. Sám Adolf Hitler byl následně uvězněn ve staré pevnosti Landsberg u Mnichova, dne 1. dubna 1924 odsouzen za velezradu na pět let a k pokutě 200 zlatých marek. Ve vězení vznikla Hitlerova známá kniha *Mein Kampf*, v níž sepsal své politické krédo a zformuloval svůj postoj k židům, které

¹ HOYT, Edwin Palmer. *Hitlerova válka: [druhá světová válka ve světle plánů a rozhodnutí Adolfa Hitlera]*, s. 17-19.

² BOYLE, David. *II. světová válka v dokumentární fotografii*, s. 16.

považoval za strůjce problémů Německé říše. Došel k závěru, že židé nejsou schopni vytvořit vlastní stát, a tak parazitují na ostatních národech.³

Ačkoliv rozsudek soudu zněl pět let vězení, byl po devíti měsících „za dobré chování“ propuštěn. Okamžitě začal usilovat o získání osobní kontroly nad nacistickou stranou a o vytvoření politické platformy, která by přilákala velký počet německých voličů. Ke konci roku 1925 měla strana necelých 27. 000 oficiálních členů. A. Hitler obrátil svoji pozornost k organizační struktuře a založil jednotku Schutzstaffel (SS), jejíž příslušníci nosili černou uniformou a svou věrnost slibovali osobně a pouze A. Hitlerovi, nikoli státu či straně. Po několika neúspěšných pokusech se mu konečně podařilo najít vhodného velitele jednotky, kterým jmenoval Heidricha Himmlera. V roce 1929 převzal vedení Hitlerovy tělesné stráže čítající dvě stě mužů SS.⁴

Na konci 30. let 20. století postihla všechny státy celosvětová hospodářská krize, která přišla A. Hitlerovi jako na zavalanou. Základem hospodářské obnovy ve Výmarské republice, která se v rámci reparačních programů prosazovaných Američany, úspěšně rozvíjela, byl obchod a půjčky poskytované londýnskými a newyorskými bankami. Avšak dne 24. října 1929 přišel krach na newyorské burze na Wall Street, čímž došlo k největšímu zhroucení trhu s cennými papíry v dějinách, následovaný kolapsem burzy v Londýně. Pro německou ekonomiku to znamenalo další tvrdý zásah. Sklíčené obyvatelstvo ztratilo důvěru v dosavadní vládu a v dalších volbách zareagovalo; v červencových volbách roku 1932 nacisté se svými 37,4 % a s osmi milióny voličů stali jednou z nejsilnějších stran ve státě a spolu s komunisty prakticky ovládli říšský sněm.⁵

1.1. Adolf Hitler říšským kancléřem

Po úspěšných volbách se A. Hitler snažil obsadit místo kancléře, narážel však na odpor tehdejšího prezidenta Paula von Hindenburga, který A. Hitlera odmítl jmenovat,

³ HITLER, Adolf. *Můj boj: dva svazky v jednom. Sv. 1.: Účtování. Sv. 2.: Národněsocialistické hnutí*, s. 218; SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, s. 16.

⁴ HOYT, Edwin Palmer. *Hitlerova válka: [druhá světová válka ve světle plánů a rozhodnutí Adolfa Hitlera]*, 2003, s. 37.

⁵ HOYT, Edwin Palmer. *Hitlerova válka: [druhá světová válka ve světle plánů a rozhodnutí Adolfa Hitlera]*, s. 40; SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, s. 13.

ale přizval ho ke spolupráci v koaliční vládě. Nový kancléř, Franz von Papen, se snažil A. Hitlera přesvědčit, aby jej podpořil a nabídl mu funkci vícekancléře.

Dne 17. listopadu F. von Papen odstoupil z funkce, na jeho místo nastoupil Kurt von Schleicher. O dva dny později P. v. Hindenburg opět přemlouval A. Hitlera, aby se zapojil do vlády a nabídl mu post ministra. Adolf Hitler stále odmítal a trval na svém jmenování říšským kancléřem.⁶

Začátkem roku 1933 A. Hitler opakovaně sešel s F. von Papenem, ale jeho snaha přesvědčit von Papena, aby mu zajistil post kancléře nikam nevedla. F. von Papen se hájil tím, že na prezidenta nemá dostatečný vliv. Avšak v polovině ledna 1933 neměla vláda téměř žádnou veřejnou podporu a Schleicherův kabinet padnul. Nastala jednání, jak bude vypadat nová vláda. Složení kabinetu bylo dohodnuto. Dne 30. ledna 1933 přísahal A. Hitler prezidentu P. von Hindenburgovi, že svoji funkci bude vykonávat pro blaho země a téhož dne byl jmenován říšským kancléřem.⁷

Během následujících dnů, po uvedení do funkce, prohlásil Adolf Hitler všechny schůze komunistů za nelegální, oznámil své rozhodnutí o vystoupení Německa ze Společnosti národů a o opuštění ženevské odzbrojovací konference. Rozpustil říšský sněm a vyhlásil celostátní plebiscit, který měl schválit vystoupení ze Společnosti národů. Čtyři týdny po jeho jmenování, dne 27. února 1933, vyhořela budova německého parlamentu, Reichstagu a nový kancléř využil tento požár jako záminku pro vypořádání se s nepřáteli. Ještě té noci bylo několik komunistů zatčeno a čtyři z nich popraveni. Po smrti prezidenta P. von Hindenburga v roce 1934 nařídil další hlasování, které mělo schválit absolutní převzetí moci A. Hitlerem. 90 % voličů se vyslovilo pro NSDAP a Adolf Hitler jim za to slíbil „tisíciletou říši“.⁸

Novému vůdci stačilo několik málo měsíců k tomu, aby rozšířil svou kontrolu na všechny aspekty života v zemi. Politické strany byly rozpuštěny, odbory nahrazeny Pracovní frontou a nacistická strana se zcela ztotožnila s německým státem.⁹

1.2. Exkurs: Nacistická rasová hygiena

Lékařské vědy hrály v rasové ideologii Německa zásadní roli a genetika byla považována za základ národně socialistického pohledu na svět.

⁶ HOŘEJŠ, Pavel. *Nástup Adolfa Hitlera k moci v politicko-společenském kontextu*. České Budějovice 2014, s. 44. (bakalářská práce).

⁷ HOYT, Edwin Palmer. *Hitlerova válka: [druhá světová válka ve světle plánů a rozhodnutí Adolfa Hitlera]*, s. 44.

⁸ TAMTÉŽ s. 51.

⁹ BOYLE, David. *II. světová válka v dokumentární fotografii*. 3. vyd. Čestlice: Rebo, 2008, s. 21-22.

V roce 1929 se konal norimberský sjezd národně socialistické strany, na kterém skupina německých lékařů založila Ligu národně socialistických lékařů.¹⁰ Cílem Ligy byla koordinace zdravotnické politiky a rozšíření znalostí z oblasti rasové hygieny, vědy a eugenetiky. Zakladatelé považovali za nezbytné poskytnout budoucí vládě odborníky v oblastech veřejného zdraví a rasové biologie. Oficiálním listem se stal *Zeil und Weg*, jehož první číslo vyšlo v roce 1931.¹¹

Dne 14. července 1933 byl nacistickou vládou přijat Zákon o předcházení geneticky postižených potomků, tzv. Zákon o sterilizaci, podle kterého mohl genetický soud sterilizovat člověka, který trpěl některou z genetických nemocí. O rok později bylo v Německu pro výkon zákona zřízeno 181 genetických a odvolacích soudů. Po roce 1935 byly tyto soudy zapojeny do rozhodování o tom, kdo si koho může vzít na základě vyhlášení Norimberských zákonů.¹²

V roce 1936 zahrnula celá řada německých univerzit do seznamu povinných předmětů rasovou hygienu a její znalost byla potřebná i při konání státních závěrečných zkoušek. Dokonce i Státní lékařské akademie v Berlíně a Mnichově zařadily tento předmět do svých osnov a každý student medicíny v Německu musel tyto přednášky navštěvovat na jedné z těchto škol.

Přesto se rasoví hygienici snažili prosadit další rozšíření výuky. Jeden z předních německých rasových hygieniků, Otmar von Verschuer, vyzval v roce 1937 studenty medicíny, aby se více věnovali kurzu rasové hygieny a navštěvovali i kurzy rasové antropologie, studia konstituce tělesných typů a genealogie. Slova rasových hygieniků padla na úrodnou půdu. Nové státní osnovy ze dne 1. dubna 1939 obsahovaly požadavek, aby se všichni studenti medicíny v devátém semestru věnovali studiu lidské genetiky a v desátém absolvovali povinný kurz rasové hygieny.¹³

Německá rasová politika ovlivnila myšlení desítek studentů medicíny a jako hlavní cíl jim předurčila najít co nejvhodnější způsob k řešení rasové otázky.

1.3. Počátky stíhání židů a cesta ke vzniku koncentračních táborů

První koncentrační tábory v Německu se vyvinuly z původních lágrů, do kterých oddíly SA zavíraly své politické nepřátele. Ihned po získání moci zavedl

¹⁰ Nationalsozialistischer Deutscher Ärztebund – NSDÄB

¹¹ PROCTOR, Robert. *Rasová hygiena: lékařství v době nacismu*, s. 73.

¹² PROCTOR, Robert. *Rasová hygiena: lékařství v době nacismu*, s. 108, 115;

¹³ TAMTÉŽ, s. 91.

Adolf Hitler dekretem vydaným dne 28. února 1933 ochranou zajišťovací vazbu. Toto opatření umožňovalo nacistům zneškodnit všechny podezřelé z činnosti zaměřené proti hitlerovskému režimu. Koncentrační tábor v Dachau byl první, který sloužil k uvěznění politických vězňů. Vzápětí byly založeny další, nejen koncentrační, ale i internační a vyhlazovací tábory inspirované prvotním koncentračním táborem v Dachau.¹⁴

Síť táborů se začala rychle rozšiřovat a jejich správu získal Hospodářský úřad SS, vedený nacistickým důstojníkem Oswaldem Pohlem¹⁵ Do roku 1939 bylo postaveno šest koncentračních táborů, v nichž bylo uvězněno více než 20. 000 lidí.¹⁶

1.4. Křišťálová noc 1938

Z 9. na 10. listopadu 1938 vypukl v Německu protižidovský pogrom, tzv. Křišťálová noc. Jako záminku využili nacisté událost, při které mladý žid Herschel Grünspan na německém vyslanectví v Paříži smrtelně postřelil legačního sekretáře Ernsta vom Ratha. V následujících dnech začaly německé noviny publikovat protižidovské verše. Dne 9. listopadu odpoledne postřelený zemřel. Náhodou se tentýž den večer v Mnichově konalo shromáždění k 15. výročí připomínající nezdařený „pivní puč“ a ještě té noci začaly nacistické úderné oddíly vyvolávat nepokoje a atakovat židovské objekty. Velká část synagog byla vypálena, židovské obchody demolovány, skoro sto židů zabito a přibližně 30.000 odvečeno do koncentračních táborů v Sachsenhausenu, v Buchenwaldu a v Dachau.¹⁷

Křišťálová noc umožnila urychlení arizace židovského majetku a představovala důležitý mezník, po němž se zřetelně zvýšila snaha co nejrychleji zlikvidovat židovský národ.

Po akci byla následně zredukována práva židů a třetí nejvyšší představitel SS, generál Reinhard Heydrich vypracoval plán konečného řešení, který se zakládal v podrobné registraci každého žida na územích Německa. Později byli židé přesídleni do ghatt uvnitř měst a v poslední fázi deportováni do koncentračních

¹⁴ CÍLEK, Roman. *Holocaust: zřetězení zla : tři osudy a jeden proces - pohled do zákulisí nacistického vyhlazovacího programu*, s. 40-41.

¹⁵ Pozn. po válce patřil O. Pohl ke skupině lidí, která při výslechu u soudu vypovídala proti SS Karlu Wolffovi.

¹⁶ OTA, Kraus et al. *Továrna na smrt*, s. 13.

¹⁷ REES, Laurence. *Osvětím: nacisté a "konečné řešení"*, s. 30.

táborů v okolí Lublinu a Varšavy do Osvětimi, Treblinky, Sobiboru i dalších a postupně vyvražďování.

Po vypuknutí druhé světové války, nejpozději v březnu 1941, vydal A. Hitler rozkaz k likvidaci židů a systematické deportace byly zahájeny ještě v říjnu toho roku.

Přesto se likvidace zdála příliš zdlouhavá. Konference svolaná R. Heydrichem do Wannsee dne 20. ledna 1942 židům definitivně uzavřela možnost vystěhování za hranice německé říše a R. Heydrich zde předložil svůj návrh organizace koncentračních táborů. „Akce Reinhard“ zahrnovala postupné transporty i selekce židů po příjezdu, kdy měli být lidé rozděleni do dvou skupin. Ti práce schopní měli zůstat naživu tak dlouho, jak budou schopni pracovat. Lidé nezpůsobilí k práci měli být naopak ihned likvidováni pomocí plynových komor, protože dosavadní postup (poprava členy Einsatzgruppen a zabíjení výfukovými plyny ve vozech) se nezdál dostatečně produktivní.¹⁸ Operace Reinhard započala již v březnu 1942.

¹⁸ SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*, s. 93; CÍLEK, Roman. *Holocaust: zřetězení zla : tři osudy a jeden proces - pohled do zákulisí nacistického vyhlazovacího programu*, s. 48-58.

2. Život Josefa Mengeleho a jeho činnost v Osvětimi

Na rozkaz říšského vůdce SS Heinricha Himmlera byl v květnu 1940 zřízen nacistický koncentrační tábor v Osvětimi (Auschwitz), jehož prvním velitelem se dne 4. května 1940 stal Rudolf Höß. Tábor se nacházel v odlehle části jihozápadního Polska.¹⁹ Komplex se neustále rozrůstal a kromě vězňů tam pracovalo mnoho civilních odborníků včetně zaměstnanců soukromých firem z Německa, Polska i Čech. Tito pracovníci měli zákaz stýkat se s vězni i s nimi mluvit. Před nástupem do tábora museli skládat přísahu, že o ničem, co viděli, nebudou nikdy mluvit. Osvětim byla soustava 39 koncentračních táborů rozdělených do tří hlavních částí. Osvětim I sloužil jakožto tábor hlavní, řídicí z hlediska nacistické organizace, ale jeho hlavní funkce měla být prezentace pro veřejnost, aby skutečný účel tábora zůstal nežádoucím očím skryt. Hlavní účelem Osvětimi II – Birkenau bylo hromadné vraždění lidí v plynových komorách. Nejdůležitějšími budovami tábora byla krematoria obsahující osm plynových komor. Tato část vznikla na Himmlerův příkaz roku 1941. Třetí část, Osvětim III – Buna, sloužila jako soukromý sektor pro průmyslové podniky.²⁰

Avšak Himmlerovým hlavním záměrem již od počátku bylo, aby se Osvětim stala ústředním vyhlazovacím táborem v dějinách Třetí říše.²¹

2.1. Dětství a studium

Dne 16. března 1911 se v malém bavorském městečku Günzburgu manželům Mengeleovým narodil syn Josef jako nejstarší ze tří synů, se kterými vyrůstal v katolicko-konzervativním prostředí. Pro blízké byl mladý Josef známý jako Beppo. Přestože byl ze všech synů nejnadanější, ve škole byl spíše průměrný a působil jako dobře vychovaný student. Jako dítě otce příliš nevídal a s matkou to nebylo nic lepší. Rodinné vztahy byly založeny na respektu, nikoliv na lásce či náklonnosti. Přestože svoji matku velmi obdivoval za její rozhodnost a energii, popsal ji jako „citově chladnou“. Oba rodiče od svých dětí požadovali přísný pořádek, přesnost a čistotu. Zdá se, že již od útlého věku si Josef uvědomoval, jak významná je v obci jejich rodina, zřejmě díky tomu se u něj velice brzy objevila obsesivní snaha chytit se

¹⁹ VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 93-96.

²⁰ OTA, Kraus. *Továrna na smrt*, s. 17-19; LIFTON, Robert Jay. *Nacističtí lékaři: medicínské zabíjení a psychologie genocidy*, s. 190-192.

²¹ TRUCK, Betty a Robert-Paul TRUCK. *Lékaři hanby: pravda o lidských morčatech v Osvětimi*, s. 13.

každé příležitosti, která by vedla k potencionálnímu profesnímu úspěchu.²² Jeho zámožná rodina vlastnila továrnu na výrobu zemědělských strojů „Karel Mengele a syn“, kterou založil jeho otec.²³ Když v roce 1914 vypukla první světová válka, měla již společnost třicet zaměstnanců.²⁴ Jednou si Josef jako malý kluk, hrál před vchodem do úřadu, kde byl umístěný barel s dešťovou vodou, poté co se chlapec naklonil přes okraj sudu, ztratil váhu a spadl do vody. Luis, mladý úředník, který shodou okolností stál ve stejné chvíli u okna, si nehody všiml, vyběhl z kanceláře a vytáhl topícího se Josefa ven.

Z milého dítěte vyrostl mládenec vyhledávající veselou společnost. Josef objevil vášeň pro hudbu i umění, dokonce napsal hru *Cesty do Lichtenštejnska*. Zájem o politiku se u něj projevil až s příchodem Adolfa Hitlera, jenž se stal pro jeho rodinu idolem. Přirozeně A. Hitler vyjádřil svou podporu německým sedlákům, díky nimž Mengeleho firma prosperovala. V Německu se totiž odehrávala epochální změna mocenských sil; doba změny společenských řádů a politických struktur. Josef Mengele vyrůstal v ekonomickém chaosu, který doprovázel přeměnu tradičního, stále do značné míry stavovsky orientovaného drobného průmyslu na národní velké podniky.²⁵

Místo, aby nastoupil do rodinného podniku, rozhodl se studovat medicínu. Nechtěl pouze těžit z něčeho, co vybudoval někdo jiný, toužil dosáhnout vlastního úspěchu a jednoho dne si přečíst své jméno v encyklopedii.²⁶ Původně měl v úmyslu stát se zubařem, zejména kvůli vysokému platu, ale nakonec dospěl k názoru, že zubní lékařství je až příliš specializovaný obor. Proto si po složení maturitní zkoušky v dubnu 1930 zvolil medicínu s důrazem na antropologii a genetiku, aby ji mohl studovat v celém jejím rozsahu. Ale byl to až jeho středoškolský učitel Uri,²⁷ který, jak Mengele napsal, „ve mně vzbudil vášeň pro přírodní vědy.“ Jeho oblíbenými předměty na střední škole byly biologie, zoologie, fyzika a přírodní filozofie. Ale nejvíc „ze všeho mě fascinovala,“ poznamenal si, „antropologie.“²⁸ Ještě v říjnu téhož roku se mladý, ctižádnostivý Josef, bez sebemenšího zájmu o politickou situaci

²² LYNOTT, Douglas B. *Josef Mengele* [online]. [2014] [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: http://www.dougriggs.org/Josef_Mengele_by_Douglas_B._Lynott.pdf

²³ VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 34.

²⁴ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 26-27; TRUCK, Betty a Robert-Paul TRUCK. *Lékaři hanby: pravda o lidských morčátech v Osvětimi*, s. 18-22.

²⁵ VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 36-37, 45.

²⁶ TAMTÉŽ, s. 49.

²⁷ Pozn. Celé jméno tohoto středoškolského učitele Josefa Mengeleho není známo.

²⁸ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 28.

v zemi, rozhodl opustit domov a přestěhovat se do Mnichova.²⁹ Třebaže o politiku neprojevoval nijak výrazný zájem, následoval svého otce a v roce 1927 vstoupil do Velkoněmeckého svazu mládeže a o čtyři roky později do Jung-Stahlhelmu, mládežnické organizace Stahlhelmu. I když to byla organizace krajně nacionalistická a pravicová, nebyla dosud přičleněna k nacistické straně, do té J. Mengele nastoupil až o šest let později.

V prvním roce Mengeleho studia se v Německu začal silně projevovat vliv Hitlerovy rasové ideologie. Mnichov se stal městem stále více opojeným rasistickými doktrínami Národně socialistické německé dělnické strany. Nacistická posedlost čistou rasou se začala opírat o sociálně darwinistickou teorii, podle níž nejsou ti biologicky špatní hodni života. Její stoupenci prosazovali povinnost aktivního zásahu do reprodukčního procesu. Zdravotně postižení byli považováni za zbytečné pro život a možnost reprodukce měli mít pouze ti nejsilnější.³⁰ Právě antropologie měla z pověření státu prokázat základní dogma nacistické ideologie, že neárijské rasy jsou méněcenné.

Na fakultě se již projevil výrazný vliv nacismu a do studia byly zařazeny i teorie o nadřazenosti ras.³¹ Mimo medicíny navštěvoval J. Mengele i přednášky z antropologie a paleontologie s předním zájmem hlavně o kulturní původ a vývoj člověka. Jeho zálibu v evoluci uspokojovala právě německá univerzita, která ji přednášela spolu s darwinistickými sociálními teoriemi, jež byly atraktivní nejen pro Adolfa Hitlera, ale i pro stále narůstající počet německých akademiků.³² Nadto se mladý Josef také začal zabývat Kantovou *Kritikou čistého rozumu* a dílem nacistického teoretika Alfreda Rosenbergra.³³

Jeden z nejranějších vlivů na mladého medika měl dr. Ernst Rudin, jehož přednášky Josef absolvoval. Dr. E. Rudin patřil k hlavním tvůrcům Hitlerových zákonů o nucené sterilizaci, propagoval názor, že lékaři by měli mít právo ukončovat neplnohodnotné životy.³⁴

²⁹ TAMTÉŽ, s. 29; KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*, s. 272.

³⁰ KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*, s. 373-374.

³¹ VANSUCH, Bryan. *Mengele's ethics: an analytical approach to understanding Josef Mengele's motives*[online]. Georgetown University, 2011 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10822/553409>

³² GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 30-31.

³³ TRUCK, Betty a Robert-Paul TRUCK. *Lékaři hanby: pravda o lidských morčatech v Osvětimi*, s. 20-27.

³⁴ LIFTON, Robert Jay. *Nacističtí lékaři: medicínské zabíjení a psychologie genocidy*, s. 49-50.

Josef Mengele věnoval stále více času studiu. Během roku 1934 ho ctižádostivost přivedla k práci na doktorátu z antropologie, třebaže ve stejné době usiloval o získání titulu doktora všeobecného lékařství.

V roce 1935 se J. Mengelemu podařilo získat titul doktora filosofie za práci *Rasový morfologický výzkum sekce dolní čelisti u čtyř rasových skupin*, a to zvláště díky profesoru T. Mollisonovi, významnému odborníkovi, který tvrdil, že mu stačí pouhý pohled na fotografii, aby byl schopen určit židovský původ.

Lékařské státní zkoušky splnil pilný student v létě 1936 a rovnou nastoupil na univerzitní lékařskou kliniku v Lipsku. Vyčerpávající pracovní doba a stále se opakující vizity J. Mengelemu nevyhovovaly. Toužil se vrátit zpět ke svému studiu genetiky. O rok později se mu naskytlá příležitost, když byl profesorem T. Mollisonem doporučen na místo, které určilo další směr jeho života. Byl jmenován výzkumným asistentem v Ústavu Třetí říše pro výzkum rasové dědičnosti, biologie a rasové čistoty na univerzitě ve Frankfurtu. Stal se tak členem personálu jednoho z nejvýznamnějších genetiků profesora Otmara von Verschüera, který věnoval většinu svého času výzkumu dvojčat.

Profesor, jenž byl zaníceným zastáncem Hitlerovy ideologie, velmi působil na šestadvacetiletého Josefa Mengeleho, který se prakticky hned stal Verschuerovým nejoblíbenějším studentem. Právě na jeho popud byl později pilný žák doporučen a následně poslán do Osvětimi, díky čemuž získal k dispozici ohromné množství pokusných objektů.

Zanedlouho přizval profesor svého nadaného asistenta ke své práci. Sepisovali soudní posudky pro soudy, speciálně uzákoněné k posuzování jednotlivých případů židů proviněných ze soužití s německými árijskými obyvateli. Podle Norimberských zákonů platných od září 1935 nesměli Němci ani Němky uzavírat sňatek s židovkou či židem, aby nedocházelo k míšení ras.³⁵

Profesor O. v. Verschüer měl o J. Mengelem to nejlepší mínění, dokonce ho jmenoval za jednoho ze svých asistujících lékařů. Toto jmenování z něj učinilo plně kvalifikovaného lékaře, přestože ještě neobdržel diplom. Von Verschüer o svém asistentovi dokonce později napsal: „Projevoval hluboký zájem o lékařský výzkum a chirurgii. Byl rovněž inteligentní a kultivovaný.“³⁶

³⁵ LIFTON, Robert Jay. *Nacističtí lékaři: medicínské zabíjení a psychologie genocidy*, s. 391.

³⁶ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*. Vyd. 1. V Praze: XYZ, 2007, s. 35.

Pro Mengeleho, ovlivněného nacistickou ideologií rasové čistoty, bylo nyní členství v nacistické straně pouze formalitou, v květnu 1937 předložil žádost o přijetí. Jako člen strany a profesorův chráněncem měl nyní zajištěný rychlý vzestup v nacistické akademické hierarchii.³⁷

2.2. Ústav císaře Viléma

Berlínský ústav, založený v roce 1927 na doporučení pruské Rady pro rasovou hygienu, sloužil jako nejvyšší centrála pro antropologii a pro výzkum rasové dědičnosti a genetiky. Jeho založení mělo zastánce na významných místech; předseda Říšského zdravotního úřadu Franz Brumm i lékařský statistik Emil Rösle tvrdili, že by ústav mohl pomoci vytvořit zákon, který by bránil sňatkům duševně chorých a že jiné národy už podobné instituce mají. Prvním ředitelem ústavu se stal Eugen Fischer, který byl v roce 1933 vystřídán Ernstem Rüdinem. Během války získal místo ředitele Otmar von Verschuer a také zde začíná svůj důležitý výzkum pomocí dvojčat. Jeho nejdůležitějším vědeckým cílem byla genetická biologie, zjišťování vrozených postižení, ale také dědičné fyzické a psychické rysy osobnosti.³⁸ Odtud přicházely finanční příspěvky pro výzkumy v Osvětimi a právě sem budoucí doktor Mengele posílal některé vědecké materiály a také výsledky svého výzkumu.³⁹

2.3. Vojenská činnost

Pokud kariéra ctižádostivého Josefa Mengeleho měla postupně stoupat, bylo nezbytné, aby zažádal o přijetí do SS, organizace považované za strážce národní čistoty. Bylo mu sedmadvacet let, ale již se mu podařilo navázat významné styky s několika předními lékaři a ideology Třetí říše. Sám se nadšeně přikláníl k nacistickým idejím rasové selekce jako cestě k vytvoření lepší rasy.⁴⁰ Poté, co se podrobil šetření, které mělo potvrdit, že se v posledních čtyřech generacích jeho rodiny nevyskytuje nikdo s neárijským nebo s židovským původem, byl v květnu

³⁷ GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 103; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 36.

³⁸ VANSUCH, Bryan. *Mengele's ethics: an analytical approach to understanding Josef Mengele's motives*[online]. Georgetown University, 2011 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10822/553409>

³⁹ PROCTOR, Robert. *Rasová hygiena: lékařství v době nacismu*, s. 49-53; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz* str. 76.

⁴⁰ GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, 1993, s. 104.

1938 přijat. Říká se, že jenom díky své marnivosti nebo pýše si nenechal do levé paže vytetovat krevní skupinu, přitom podstoupit takovou proceduru bylo povinností každého nového příslušníka oddílu. Toto rozhodnutí pomohlo po válce J. Mengelemu uprchnout z amerického zajetí. Ve stejnou dobu také vstoupil do nacionálně socialistického sdružení lékařů, Arztebundu, což bylo pro každého ctižádostivého lékaře nutností.

V červenci 1938 udělila Goethova univerzita J. Mengelemu doktorát z medicíny, takže již mohl působit jako praktický lékař. Touha dosáhnout přijetí do elitní bojové jednotky Schutzstaffel ho přivedla k základnímu výcviku ve wehrmachtu, který byl předpokladem pro připojení do privilegované bitevní složky. Po ukončení výcviku se vrátil zpět do frankfurtského ústavu, kde pod vedením O. v. Verschüera pokračoval ve výzkumu.⁴¹

O rok později, v roce 1939, se Josef Mengele v Oberstdorfu oženil s dvaadvacetiletou Irene Schoenbeinovou, dcerou obchodníka, s níž se poznal před třemi lety na povinné čtyřměsíční praxi v Lipsku, která byla nutná k získání úplné lékařské kvalifikace. Ale novomanželé si ani nestihli zvyknout na společnou domácnost, protože pět týdnů po svatbě vypukla válka. V srpnu 1940 Josef Mengele opustil svou manželku i O. von Verschüera a jako podporučík se připojil k Waffen SS, které byly známy jako Hitlerovy nejfanatičtější bojové jednotky. Nejdříve působil u zdravotní inspekce Úderných sil. Později byl převelen na jedno z pracovišť Hlavního úřadu rasového osídlovacího v Poznani, kde psal posudky o rasové způsobilosti Poláků, kteří měli osidlovat získaná území. S válečnými podmínkami se však setkal až v polovině roku 1941, kdy byl odvelen na Ukrajinu a během několika dní vyznamenán Železným křížem druhé třídy. V lednu 1942 se jako zdravotník připojil k jednotce divize Viking Waffen SS. V červenci se divize přesunula na východní frontu, kde se zapojila do bitvy o Rostov a Batajsk. Zde se Josefu Mengelemu podařilo vytáhnout dva zraněné vojáky z hořícího tanku, za což získal Železný kříž první třídy a také byl vyznamenán Černým odznakem za zranění a medailí za péči o německý lid. Ke konci roku byl J. Mengele raněn a přeložen zpět do Hlavního úřadu rasového a osídlovacího, tentokorát ale do Berlína, zpět k Otmaru von Verschuerovi.⁴²

⁴¹ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 36-37.

⁴² LIFTON, Robert Jay. *Nacističtí lékaři: medicínské zabíjení a psychologie genocidy*, s. 393.

Ihned po nástupu do úřadu byl Josef Mengele povýšen na kapitána a v květnu 1943 byl Josef Mengele, pomocí O. von Verschuera, jmenován Hlavním úřadem SS do Osvětimi.⁴³

2.4. Osvětimský lékař Josef Mengele

Dne 30. května 1943 dorazil Josef Mengele do koncentračního tábora v Osvětimi, ve kterém bylo natěsnáno více jak 130.000 vězňů, jejichž osud byl v rukách lékařů SS, kteří při třídění nově přichozích rozhodovali, kdo je práce schopný a může prozatím žít a kdo bude rovnou poslán do plynu na smrt. Selektce pro hlavního lékaře Josefa Mengeleho znamenaly ideální příležitost rozhlížet se po lidském pokusném materiálu.

Mladý, černovlasý důstojník SS s mezerou mezi zuby, nijak hezký, ale bezvadně upravený, neměřil více než 160 cm a měl velmi snědou pleť. Přesto z Josefa Mengeleho vyzařovalo charisma, díky kterému vzbouzel důvěru nejen u většiny kolegů, ale i u vězňů a hlavně u dvojčat. Koncentrační tábor v Osvětimi představoval pro mladého, zvědavého lékaře nepřehledné množství výzkumného materiálu. Ihned po příjezdu bylo zjevné, jak se Josef Mengele odlišoval od ostatních lékařů SS. Byl z nich jediný, kdo sloužil na východní frontě a získal několik vyznamenání, které často a rád vystavoval na odiv ostatním.⁴⁴ Stejně jako v předchozích letech i nyní byl nadměrně zapálený do své činnosti a zatímco jiní táboroví lékaři dělali pouze to, co se od nich vyžadovalo, Josef Mengele plánoval stále nové projekty. Několik dní po svém příjezdu si získal věhlas, když objevil způsob řešení, jak vymýtit z celého tábora epidemii tyfu. Všechny podezřelé z tyfové nákazy poslal do plynové komory. Tato technika se velice zalíbila hlavnímu táborovému lékaři Eduardu Wirthsovi, který v únoru 1944 Josefa Mengeleho navrhl na vyznamenání Válečným křížem za zásluhy.

Cikánský tábor, zřízený v sousední části tábora, byl plný rasově nežádoucích mužů a žen, přesto tito vězni nemuseli pracovat. Až do jeho vyhlazení žili lidé rodinným životem. Na romských dětech tábora se prováděly pokusy za účelem zjistit příčiny vzniku a možnosti léčby obličejové sněti. Zde byl také zřízen pokusný blok,

⁴³ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 38-39; KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*, s. 382.

⁴⁴ LYNOTT, Douglas B. *Josef Mengele* [online]. [2014] [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: http://www.dougriggs.org/Josef_Mengele_by_Douglas_B._Lynott.pdf

který J. Mengele navštěvoval každý den, vedoucím výzkumné laboratoře byl profesor dr. Berthold Epstein, pediatr světového jména a osvětimský vězeň. Tábor byl rozpuštěn v létě 1944. Dne 1. srpna byli všichni cikáni přesunuti do krematoria a zplynování. Tato akce byla pod osobním vedením Josefa Mengeleho.

Přestože se J. Mengele zabýval celou škálou studií, od bakteriologických po transplantaci kostní dřeně, hlavním cílem výzkumu bylo přijít na způsob, jak navýšit zrození násobného počtu blondatých, modrookých jedinců s geneticky přeurčenými árijskými rysy.

Brzy po svém příjezdu nechal Josef Mengele zřídit laboratoř patologické anomie. Ta představovala prostor, který sloužil k soudně lékařskému objasňování případů sebevraždy, k výzkumu dvojčat a k patologicko-anomickému vyhodnocování vývojových vad, jako byl například nanismus nebo gigantismus.⁴⁵

Při příjezdu transportu seřadili vojáci SS nově příchozí před vagony a ptali se po dvojčatech, trpaslících a tělesně postižených, kteří sloužili jako ukázka degenerovaných židovských předků, jejichž těla byla později preparována a poslána do Antropologického muzea v Berlíně. Zde sloužila jako ukázky židovské, neárijské rasy. Přesto se selekcí J. Mengele raději zúčastňoval osobně: „Když jste přišli na rampu v Osvětimi, vybíral vás na smrt nebo na práci velmi elegantní a vnějším chováním velmi vlídný německý důstojník Mengele.“⁴⁶

Romské a židovské děti byly určeny pro výzkum.⁴⁷ Zpočátku se Josef Mengele snažil přijít na způsob, jak měnit pohlaví, aby se z dívky stal chlapec a z chlapce dívka. Například uřezával chlapcům přirození či pouze varlata a očekával, že se jejich tělo přizpůsobí novému stavu a začne tvořit ženské hormony. Nebo prováděl transfúze či podával injekce v rámci pokusů o změnu barvy očí.⁴⁸

Osvětimský lékař měl v oblasti experimentu široké pole zájmů, ale nejvíce se soustředil na výzkum dvojčat, ve kterých by mohl být ukrytý klíč k rozmnožení vyšší

⁴⁵ NYISZLI, Miklós. *Byl jsem Mengeleho asistentem*, s. 7-45; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 18.

⁴⁶ LUSTIG, Arnošt. Ještě jednou o mrtvých, kteří žijí. *Literární noviny*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1967. Roč. 16, č. 16. s. 6.

⁴⁷ WEINDLING, Paul et al. *The victims of unethical human experiments and coerced research under National Socialism* [online]. © 2015 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160932715300235>

⁴⁸ MOZESOVÁ KOROVÁ, Eva a Lisa ROJANYOVÁ BUCCIERIOVÁ. *Děti, které přežily Mengeleho: zpověď dvojčat Evy a Miriam*, s. 81.; MOZES-KOR, Eva. *The Mengele Twins and Human Experimentation: A Personal Account* [online]. Oxford University Press, NY, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: http://www.chcuk.co.uk/pdf/2011-03-08_The_Mengele_Twins_and_Human_Experimentation.pdf

rasy. Silná byla zejména jeho snaha napomoci tomu, aby v budoucnu mohla německá matka rodit vícečetné potomstvo. Tyto děti byly umístěny v budově č. 14 tábora F v Březince přezdívaném Zoo. Zde dostávaly lepší stravu než ostatní vězni, spaly na pohodlnějších postelích a měly lepší hygienické podmínky, aby se udržely zdravý pro doktorovy vědecké pokusy. „Tehdy jsme nevěděly, o jaké experimenty jde, ani co v těch injekcích dostáváme.“ píše Eva Mozesová Korová, jedna z přeživších Mengelových dvojčat.⁴⁹ Poté byly přesunuty do nemocnice, aby se na nich mohly začít provádět testy *in vivo*, neboli na živých dětech. J. Mengele záměrně nakazil některé z nich a potom jim vpichoval injekce s různými testovacími látkami a pozoroval, co se bude dít dál. Denně byly podrobovány všemožným testům od odběrů krve, přes punkci míchy až ke krevním transfúzím mezi sourozenci. Dvojčata byla vhodná k porovnání účinků nemoci na nemocném těle s identickým, zdravým tělem. Vzhledem k tomu, že bylo třeba k posouzení anomálií provést srovnávací pitvu, musely tyto děti umírat zároveň. Doktor Miklós Nyiszli, židovský vězeň, patolog a jeden z nejbližších spolupracovníků doktora Mengeleho, sepsal a publikoval svědectví, o tom, jak patologové prováděli pitvy na dvojčatech, která zemřela pár hodin po sobě. Jedno zemřelo v rámci experimentu a druhé dvojče bylo usmrceno injekcí chloroformu do srdce, aby jeho zdravé tělo posloužilo jako srovnávací vzorek: „Provedu pitvu malých dvojčat a sepisuji o tom protokol, předepsanou pitevní zprávu. Odvedu dobrou práci! Vidím, že můj šéf je spokojen.“⁵⁰ Ty části těl, které by mohly zajímat Antropologický ústav v berlínském Dahlemu, bylo nutno naložit do lihu, zbytek z těchto těl musel být ihned po ukončení pitvy předán spalovačům, kteří je odnesli k likvidaci.⁵¹

Čím déle se Josef Mengele zdržoval v Osvětimi, tím více se u něj začaly projevovat prudké změny nálad. Z minuty na minutu se ze „strýčka Mengeleho“ stával rozzuřený muž, který se přestal ovládat. V den Mengelových třicátých narozenin, dne 16. března 1944, se mu v Günzburgu narodil syn Rolf. Ale novopečený otec o svém osobním životě se svými kolegy nemluvil. V posledních měsících roku se stával čím dál sklíčenější a zachmuřenější. Jeho chování bylo velmi

⁴⁹ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 60.

⁵⁰ NYISZLI, Miklós. *Byl jsem Mengeleho asistentem*, s. 7-45; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 47-49.

⁵¹ MOZESOVÁ KOROVÁ, Eva a Lisa ROJANYOVÁ BUCCIERIOVÁ. *Děti, které přežily Mengeleho: zpověď dvojčat Evy a Miriam*, s. 101; TRUCK, Betty a Robert-Paul TRUCK. *Lékaři hanby: pravda o lidských morčatech v Osvětimi*, s.32-42.

závislé na měnící se náladě. Manželka Irene byla přesvědčená, že její muž je nespokojený se svojí prací. Další bývalí kolegové se domnívali, že J. Mengeleho sklíčenost byla zapříčiněna strachem z toho, že nacisté ve válce prohrají a výsledky jeho práce získají Rusové. Každopádně sám Josef nikdy nikomu neprozradil, co bylo důvodem jeho narůstající úzkosti, ale i přesto ve svém výzkumu pokračoval až do 5. prosince 1944.

V noci ze sedmého na osmého října zazněla táborem ohromná exploze, někteří židé ze Sonderkommanda se vzbouřili a vyhodili do vzduchu jedno z krematorií. Dne 17. listopadu přichází rozkaz, že na celém území koncentračního tábora byly zakázány jakékoliv formy zabíjení. J. Mengele se mezitím snaží odstranit veškeré důkazy o svých experimentech, veškeré přenosné zařízení bylo zabaleno a mramorový pitevní stůl nahrazen betonovým podstavcem.

Když 17. ledna 1945 zaznělo v táboře sovětské dělostřelectvo, navštívil osvětimský lékař Josef Mengele naposledy svou laboratoř, posbíral veškeré záznamy o experimentech na dvojčatech, trpaslících a mrzácích, naskládal je do dvou krabic, nechal je naložit do čekajícího auta a opustil Osvětim. O deset dní později vstoupila do tábora sovětská armáda. Ze tří tisíc Mengeleho pokusných dvojčat jich zůstalo naživu sto osmdesát.⁵²

⁵² GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 82-84; MOZESOVÁ KOROVIÁ, Eva a Lisa ROJANYOVÁ BUCCIERIOVÁ. *Děti, které přežily Mengeleho: zpověď dvojčat Evy a Miriam*, s. 114-135; KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*, s. 402.

3. Na útěku

V den, kdy Rudá armáda vstoupila do tábora, dorazil Josef Mengele do koncentračního tábora Gross-Rosen ve Slezsku, tři sta kilometrů severozápadně od tábora v Osvětimi. Dne 18. února 1945 musel uprchnout, aby se vyhnul Sovětům, kteří o osm dní později tábor osvobodili. Cestou na západ vyměnil J. Mengele stejnokroj SS za uniformu důstojníka wehrmachtu a připojil se k ustupující jednotce vojáků, která se zdržovala ve středních Čechách, ale Rusové postupovali takovou rychlostí, že se jednotka musela znovu začít stahovat směrem na západ. Dne 2. května 1945 dorazil k Žatci, kde narazil na motorizovaný německý lazaret, *Kriegslazarett 2/591*, a na svého bývalého kolegu z Říšského institutu dědičné biologie a rasové hygieny, Hanse Otto Kahlera, který se ještě před válkou zúčastnil legitimního výzkumu dvojčat a byl blízkým přítelem J. Mengeleho.⁵³ H. O. Kahler svého dávného přítele ihned poznal a po jejich večerní rozpravě se vydal za velícím důstojníkem jednotky, zaručil se za Josefa Mengeleho a umožnil mu nastoupit do polní nemocnice. O den později, 3. května, zazněla v rozhlasovém vysílání Spojenců obvinění z válečných zločinů, namířena proti bývalému osvětimskému lékaři Josefu Mengelemu.

U své nové jednotky potkal J. Mengele mladou německou ošetřovatelkou, se kterou navázal intimní vztah. Přestože její jméno nebylo nikdy zjištěno, Josef Mengele jí natolik důvěřoval, že když se jejich jednotka začala znovu pomalu přesouvat na západ, předal jí do úschovy své pečlivě střežené poznámky výzkumu z Osvětimi, aby v případě jeho zajetí nepadly do rukou Spojenců a neodhalily jeho identitu. Navíc ošetřovatelky zajaté Spojenci byly pouze zaregistrovány a propuštěny. A pokud by u ní někdo tyto listiny objevil, mohla by tvrdit, že patří někomu jinému.⁵⁴

Pár dní poté, v noci 8. května, se jednotka usadila ve střední Evropě v místech, kam Američané ani Rusové po vzájemné dohodě nesměli vstoupit. Během přesunu se motorizovaná nemocniční jednotka rozpadla na několik částí a J. Mengele následně zjistil, že se oddělil od přítele dr. Kahlera a dostal se do skupiny, ve které

⁵³ POSNER, Gerard L. a John WARE. *How Nazi war criminal Josef Mengele cheated justice for 34 years*[online]. Chicago Tribune Magazine, 1986 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.kahler.org/mengele.pdf>

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 404; WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 29.

byl jeden z vyšších lékařů, plukovník Fritz Ulmann, člověk, jenž později sehrál klíčovou roli vedoucí k Mengelově poválečné svobodě.⁵⁵

Přesto o pár dní později padla jejich jednotka do zajetí a byla odvezena do amerického zajateckého tábora. V prvním táboře se Josef Mengele opět sešel s dr. Kahlerem, který byl zajat téhož dne na stejném místě. Velmi se mu ulevilo, když se dozvěděl, že jeho přítelkyně byla během několika hodin propuštěna a poznámky z výzkumu si vzala s sebou. Ačkoliv znali Američané J. Mengeleho pravé jméno, nevěděli, že byl bývalým příslušníkem SS, a to právě díky rozhodnutí z roku 1938, že si nenechal vytetovat svou krevní skupinu.⁵⁶ Josef Mengele se obával, že jeho bývalá činnost v táboře bude brzy prozrazena a začal upadat do depresí, byl vyšetřen dr. Ulmannem, jenž se snažil objevit příčinu těchto úzkostných stavů. J. Mengele mu brzy prozradil své tajemství a nejenže ho dr. Ulmann nikdy neprozradil, ale dokonce se mu podařilo získat pro svého pacienta novou totožnost. Když byl totiž Fritz Ulmann propuštěn, dokázal získat dvě sady propouštěcích listů na své jméno a jednu z nich J. Mengelemu daroval, aby se po svém propuštění z tábora mohl těmito falešnými dokumenty prokazovat.

Josef Mengele byl později převezen do druhého amerického tábora, ze kterého byl propuštěn na začátku září a převezen do Ingolstadtu v Bavorsku. Odtud vyrazil pěšky do Donauwörthu ležícího nedaleko od jeho domovského města Günzburgu.⁵⁷ Cestou potkal J. Mengele na silnici sedláka, který vedl dvě jízdní kola. Dali se do řeči a společně spolu dojeli do města. Ze strachu, aby je nezastavila americká vojenská hlídka a nenašla dvojce dokumenty totožnosti, jedny na jeho pravé jméno a druhé na jméno Fritz Ulmann, ukryl Josef Mengele své pravé dokumenty do řídítek bicyklu, na kterém jel. Když pak kolo vracel, na schované doklady zapomněl. Poté neměl Josef Mengele jinou možnost, než žít dál pod jménem svého přítele.

Jakmile dorazil do Donauwörthu, zamířil rovnou k domu svého starého přítele ze studií, veterináře Alberta Millera. J. Mengele přesvědčil dr. Millera a jeho

⁵⁵ SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>

⁵⁶ SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>

⁵⁷ GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 107.

ženu, že Spojenci používají vyhanou propagandu a veškeré informace zveřejněné o jeho výzkumu v Osvětimi jsou přehnané a lživé. Ať už mu manželé věřili nebo ne, slíbili, že kontaktují jeho rodinu. Jenže ještě týž den dorazila k Millerovým americká jednotka, a zatímco se J. Mengele skrýval v zadním pokoji domu, byl A. Miller odvezen k výslechu kvůli svému působení v nacistické straně za války. Uprostřed noci Josef Mengele odešel a rozhodl se navštívit svou přítelkyni ošetřovatelku v Gery, města sídlícího na území bývalé NDR a vyzvednout si vzorky a dokumenty z výzkumu v Osvětimi.

Mezitím se paní Millerové podařilo vyhledat a kontaktovat Josefovo mladšího bratra Karla a ubezpečit celou rodinu, že je v bezpečí.⁵⁸ Irene Mengeleové spadl kámen ze srdce, o svém manželovi více jak rok neslyšela a domnívala se, že už byl v zajetí nebo dávno mrtvý. To samé řekla i 11. června 1945 americkým vojenským policistům, kteří ji byli osobně navštívit a dotázat se, zda Irene o svém muži nemá nějaké zprávy.

Zatímco Spojenci marně pátrali po někdejším osvětimském lékaři, dotýčný se vracel ze sovětské zóny a rozhodl se zamířit do Mnichova ke svým přátelům. Koncem září se hledaný Josef Mengele objevuje u dveří svého přítele a lékárníka, který v roce 1942 sloužil s Mengelem na východní frontě v divizi Viking.⁵⁹ Během příštích týdnů se mu podařilo získat bezpečné útočiště u švagra F. Ulmanna, jenž byl shodou okolností také přítelem lékárníka. Josef Mengele dal svým novým přátelům krycí jména Wieland a Annalise. Společně vymysleli plán, kde Josefa co nejlépe a nejbezpečněji ukrýt. Wieland přesvědčil J. Mengeleho, že ho Američané nebudou hledat v zemědělských oblastech a opatřil mu práci za deset marek týdně, ubytování a stravu na statku v okolí vesnice Mandoling v okrese Riedering. Před odchodem se J. Mengele rozhodl upravit si jméno Fritz Ulmann, které bylo napsáno na propouštěcích papírech. Pořídil si ještě jednu kopii těchto listů a velice pečlivě ho pozměnil na Fritz Hollmann. Majitelé statku, Georg a Marie Fischerovi, kteří svého nového zaměstnance znali jako Fritze Hollmanna, věděli pouze to, že tento člověk je bývalý voják, který se vrátil ze sovětské zóny po nezdařené snaze najít svou ženu.⁶⁰

⁵⁸ POSNER, Gerard L. a John WARE. *How Nazi war criminal Josef Mengele cheated justice for 34 years*[online]. Chicago Tribune Magazine, 1986 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.kahler.org/mengele.pdf>

⁵⁹ Jméno lékárníka se nepodařilo dohledat. Tento přítel J. Mengeleho zůstal v anonymitě.

⁶⁰ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 87-99; WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 73-75; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 203.

Manželé Fischerovi vzpomínají na svého pomocníka v dobrém, jako tichého, ale velice pracovitého a ochotného člověka. Přestože to byli prostí lidé i oni brzy přišli na to, že jejich zaměstnanec něco skrývá: „Šlo mu jenom o místo, kde by se po válce schoval. Musel to být nacist a my jsme si mysleli, že byl určitě vysoká šarže. Nikdy neměl žádné návštěvy a nevycházel z domu, zvláště ze začátku.“⁶¹ Ale ani toto podezření manželům nepřekáželo, aby zapomněli jeho minulost, měli ho rádi a sympatizovali s ním. Avšak J. Mengele byl čím dál více podrážděný, nedokázal se přenést přes to, že on, doktor medicíny, musí pracovat na statku a sklízet brambory. Dlouhé chvíle na statku mu ukracovaly příležitostné návštěvy Irene, která se bála, že by Josefova morálka mohla notně klesnout, kdyby se dostal ke kterémkoliv místním novinám, které jeho jméno značně pranýřovaly. Na svou první cestu se vydala v létě 1946, scházeli se na cestě mezi Rosenheimem a Mandoldingem u jezera Sinssee. Koncem roku se cítil J. Mengele tak bezpečně, že podnikl dvě cesty do Autenreidu za svou ženou a synem Rolfem. To ale natolik rozzuřilo Wielanda, že se dva přátelé pohádali a Josef v návalu vzteku roztrhal papíry na jméno švagra F. Ulmanna.

Na jaře 1946 se Josef Mengele dozvěděl, že bývalý velitel tábora v Osvětimi, Rudolf Höß, zmínil jeho jméno při procesu v Norimberku. Jeho nálada byla ještě mnohem pokleslejší, když se dozvěděl, že proces se třidvaceti významnými lékaři, který se konal v prosinci téhož roku, poslal sedm z nich na smrt a dalším pěti udělil doživotí. Dotyční byli obviněni za zločiny proti lidskosti a byla jim přisouzena zodpovědnost za pokusy na věznicích.⁶²

Rodina Mengeleových se pokoušela oklamat americkou správu a přesvědčit ji, že Josef je mrtev. Přestože jejich snaha měla jisté úspěchy, existovali stále lidé, kteří si byli jisti, že nacistický lékař stále žije. Právě tato snaha zajistila J. Mengelemu klidný a ničím nerušivý pobyt na statku.⁶³

⁶¹ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 100.

⁶² VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 223; KALFUS, Richard. *JOSEPH MENGELE: THE ANGEL OF DEATH: The Making of a Young Nazi* [online]. St. Louis Community College, © 2014 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://users.stlcc.edu/rkalfus/PDFs/112.pdf>

⁶³ SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>

3.1. Cesta z Evropy

Josef Mengele neměl jinou možnost - jeho jméno padlo při Norimberském procesu s lékaři. Věděl, že pokud by ho v Německu dopadli, byl by jeho osud zpečetěn. Na podzim 1948 se J. Mengele rozhodl s pomocí své rodiny zmizet ze země. Za cíl cesty byla zvolena Argentina, která přijímala nacistické uprchlíky a prokazovala jim výjimečnou pohostinnost. Juan D. Perón, argentinský prezident, se nijak netajil svou náklonností k nacismu a touhou oživit průmyslový rozvoj Argentiny pomocí německých vědců a techniků.⁶⁴

Před odjezdem se pokoušel přesvědčit Irene, aby ho se synem Rolfem následovala, jakmile se v Buenos Aires usadí. Pro Irene to bylo složité rozhodování, nechtěla se skrývat a Německo nechtěla opustit, ale přestože ke svému manželovi stále chovala sympatie, rozhodla se nabídku odmítnout. Mimo jiné i proto, že již v té době navázala známost s mužem, který se později stal jejím druhým manželem.

Celý Mengeleho útěk byl zorganizován a dotován rodinou prostřednictvím kontaktů v rámci SS v oblasti Günzburgu. Odmítnutý a zatrpklý odjel Josef Mengele v polovině dubna 1949 do Innsbrucku. Dále pokračoval do městečka Steichnach na úpatí Brennerského průsmyku, který spojuje Rakousko s Itálií a dorazil tam 17. dubna na velikonoční neděli. Ubytoval se v malém hostinci vzdáleného 400 metrů od italských hranic a setkal se s prvním z pěti mužů, kteří mu pomáhali v cestě a které označil krycími jmény. Druhého dne vstal časně ráno a sešel se s průvodcem, který ho měl převést přes Brennerský průsmyk. Brennerský přechod trval pouze hodinu, jenomže průvodce ztratil svůj pas, a tak nemohl Mengeleho doprovodit až do města Brennenu. J. Mengele musel jít dál sám. Čekal v jedné restauraci a v 17:45 nastoupil do vlaku mířícího do Vipitena. Síť poskytující únikové služby zajistila J. Mengelemu měsíční ubytování v zájezdním hostinci Zlatý kříž na jméno Fritz Hollmann. Zde byl kontaktován Italem, zvaným Nino, který mu předal německý osobní doklad, poté co mu J. Mengele poskytl fotografii a pas. Nato se setkal s dalším mužem, Erwinem, jenž Josefovi předal srdečné pozdravy od otce, hotovost v dolarech na dlouhou cestu a také kufr plný výzkumu z Osvětimi.⁶⁵

⁶⁴ WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 111-112.

⁶⁵ SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>

Po měsíci, v polovině května, pokračoval vlakem do města Bosen.⁶⁶ Zde se setkal s Kurtem, který měl za úkol dostat Josefa Mengeleho z Evropy, zajistil mu pas Červeného kříže na jméno Helmut Gregor, zdravotní osvědčení a argentinské vstupní vízum. Kurt řekl J. Mengelemu, že má zarezervované místo na lodi *North King*, která za dva týdny vypluje z Janova přímo do Buenos Aires. Helmut Gregor se narodil 6. srpna 1911 a byl to technik, člen katolické církve a Němec, přestože měl italské státní příslušenství.

I když měla loď několika několikátýdenní zpoždění, nakonec v polovině července 1949 *North King* konečně vyplula.⁶⁷

3.2. Argentina – nový domov

Cesta do Buenos Aires trvala více než čtyři týdny a do přístavu připlula na jaře 26. srpna 1949. Josef Mengele pod jménem Helmut Gregor zažil jednu horkou chvíli, když si jeden zvědavý úředník chtěl prohlédnout kufr s jeho výzkumem a poznámkami. Celníci přivolali lékaře přístavního úřadu, aby dokumentaci prohlédl. Naštěstí tento lékař neuměl německy, pokrčil rameny a J. Mengeleho propustil. Do města se svezl se dvěma Italy, s nimiž se seznámil na lodi a společně s nimi odjel do zchátralého hotelu Palermo, kde společně sdíleli pokoj a toaletu i umyvadlo používal dole na chodbě.

Po několika neúspěšných pokusech získat zaměstnání se J. Mengelemu podařilo získat místo tesaře a díky tomu získal také pokoj v penzionu v obvodu Vicente López. Pokoj byl bez oken a stejně ani zde neměl žádné soukromí, protože se o něj musel dělit s jedním technikem. Jeho spolubydlící jednoho dne si náhodou všimnul, že v Mengeleho zavazadla obsahují i lékařské nástroje, přestože to J. Mengele zprvu popřel, když vážně onemocněla technikova dcera, obměkčil se a vyléčil ji, ale jeho zapřísáhl, aby Josefovu skutečnou profesi udržel v tajnosti.⁶⁸

Po několika týdnech si Josef Mengele našel nový podnájem. Už se nechtěl dělit o jeden pokoj s někým dalším, a tak se rozhodl přestěhovat do prostorného domu nacistického sympatizanta Gerarda Malbranca. Dům stál v luxusní čtvrti Calle

⁶⁶ POSNER, Gerard L. a John WARE. *How Nazi war criminal Josef Mengele cheated justice for 34 years*[online]. Chicago Tribune Magazine, 1986 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.kahler.org/mengele.pdf>

⁶⁷ CLARKEOVÁ, Isabelle. *Pronásledování nacistů: od roku 1945 do současnosti*. 1. české vyd. Praha: Svojtka, 2012, s. 63; WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 175-176.

⁶⁸ Tamtéž s. 238; GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 127-128.

Arenales 2460 na předměstí Florida. Zakrátko se Josef připojil ke skupině významných Argentinců a nacistů, kteří ho během následujících deseti let nepřetržitě podporovali. Mezi ně patřil i bývalý důstojník abwehru Willem Sassen, který Josefa Mengeleho v roce 1952 seznámil s bývalým nacistickým funkcionářem Adolfem Eichmannem, jenž se také ukrýval v Buenos Aires pod jménem Ricardo Klement. Nicméně přestože se spolu dále scházeli, nikdy se z nich nestali blízcí přátelé: A. Eichmann byl ustrašený a chudý člověk, takže jím J. Mengele skrytě opovrhoval. Nejbližším, z jeho nových přátel, se stal významný architekt Frederik Haase a díky němu se J. Mengele seznámil s plukovníkem a členem luftwaffe Hansem Ulrichem Rudelem, který byl v dobrovolném exilu a pracoval v Perónově vládě jako poradce národního institutu letecví v Córdobě.⁶⁹ Při jedné z jeho obchodních cest do Paraguaye na počátku 50. let se k němu připojil i Josef Mengele, který chtěl prozkoumat prodejní vyhlídky pro firmu svého otce. Při jedné ze svých cest v roce 1954 navázal J. Mengele další významné kontakty, a to s Alejandrem von Ecksteinem a Wernerem Jungem, oba o pět let později podpořili J. Mengeleho žádost o paraguayské občanství.

Mezitím se J. Mengele počátkem roku 1953 přestěhoval ze čtvrti Florida do bytu v centru města v Calle Tacuari, investoval do malé tesařské dílny a později se stal hlavním podílníkem.⁷⁰ Zatímco si Josef Mengele zvykal a užíval svůj nový život, Irene se chystala provdat za Alfonse Hackenjose, majitele obuvnické firmy. Otec v dopise informoval Josefa, že se jeho žena chce rozvést a Josef jí nestál v cestě. Dne 25. března 1954 schválil düsseldorfský soud žádost o rozvod a z J. Mengeleho se tak stal opět svobodný muž.

V zimě téhož roku se J. Mengele znovu přestěhoval do domu v Calle Sarmiento v převážně německém předměstí Olivos, kde míval časté návštěvy nejen od svých přátel, ale i z domova.

Doma v Německu připravovala rodina Mengeleových plány na ožení svého rozvedeného syna. Josefův bratr Karl zemřel v prosinci 1949 a zůstala po něm žena Martha a pětiletý syn Karl Heinz. Otec se totiž obával, že pokud by se Martha znovu provdala, mohl by její nový manžel ovlivnit hlasování ve správní radě rodinného podniku a východiskem byla svatba Marthy a Josefa. Proto bylo důležité, aby se ti

⁶⁹ VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 239-241.

⁷⁰ WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 134-140.

dva skutečně poznali, a tak otec Karl starší zorganizoval setkání ve švýcarských Alpách a Josefova jedenáctiletého syna Rolfa vzali s sebou, aby se setkal se ztraceným „strýčkem Fritzem“. V dubnu 1955 si J. Mengele zažádal u argentinské federální policie o speciální pas pro neargentinské občany na jméno Helmut Gregor. Naneštěstí v té době nastal v zemi převrat a prezident Juan Perón byl svržen, to způsobilo, že se činnost úřadu zpomalila, takže si J. Mengele musel na vydání pasu počkat skoro až do konce roku. Konečně v březnu 1956 odletěl do Švýcarska, kde ho na letišti vyzvedl blízký přítel Hans Sedlmeier, který J. Mengeleho odvezl do Engelbergu. V hotelu Engel na něj čekali Martha, její syn a již dvanáctiletý Rolf.

71

Desetidenní pobyt strávili děti posloucháním dobrodružných historek „strýčka Fritze“ z boje proti partyzánům. Rolf na svého otce vzpomíná jako na usměvavého a zábavného člověka: „Byl strašně zajímavý. K nám byl velmi milý, byl samý žert. A pořád nám dával kapesné, mně i Karlu Heinzovi. Moc se mi líbil – jako strýc.“⁷² Koncem prázdnin vyrazil J. Mengele do Günzburgu a strávil u rodiny skoro týden. Po svém pobytu odjel do Mnichova navštívit přítele lékárníka a jeho ženu, kteří mu po válce pomáhali.

Zpátky do Buenos Aires se vracel Josef Mengele spokojený. Po několika letech byl znovu doma, viděl svého syna a dokonce i schůzka s Marthou proběhla hladce. V roce 1956 nenasvědčovalo nic tomu, že by na něj mohl být vydán zatykač. J. Mengele si byl dokonce natolik jistý, že se zaregistroval na západoněmeckém velvyslanectví pod svým skutečným jménem. Prokázání skutečné totožnosti zabralo spoustu papírování a bylo třeba získat potvrzení od velvyslanectví SRN, že Helmut Gregor a Josef Mengele jsou jeden a týž člověk. Po náročném vyřizování a vysvětlování se konečně 11. září téhož roku velvyslanectví rozhodlo vydat potvrzení, že se opravdu jedná o Josefa Mengeleho a federální policie mu v listopadu vydala nový průkaz totožnosti, číslo 3.940.484. Při té příležitosti si J. Mengele rovnou zažádal o pas, což už teď byla pouhá formalita. Mezitím, v říjnu 1956, se Martha se synem Karlem Heinzem přestěhovali do Argentiny, a přestože se Josef a Martha vzali až v červenci 1958, hned od počátku žili spolu jako rodina. J. Mengele si vzal hypotéku na nový dům ve Virrey Vertiz, zaregistroval smlouvu i hypotéku na jméno

⁷¹ WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 239.

⁷² GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, 1993, s. 110.

společnosti jeho otce a Martha se nechala zapsat do telefonního seznamu pod jeho jménem.

Josef Mengele měl znovu zpátky život, po kterém toužil, s novou rodinou se cítil bezpečně a v podnikání se mu dařilo. Brzy po svatbě se po domluvě s otcem rozhodl prodat dílnu na Floridě a investovat do farmaceutické společnosti Fadro Farm KGSA.⁷³

Jenomže idyla se měla brzy vytrátit. Na scéně se objevil člověk, který po Josefu Mengelem usilovně pátral a přinutil ho dočasně opustit milovanou Argentinu.

3.3. Útěk do Paraguaye

Hermann Langbein, bývalý vězeň v Osvětimi byl nespokojený s procesy v Norimberku. Cítil, že mezi obžalovanými by měl být i Josef Mengele, ale výsledky pátrání se zdály ubohé. Odhodlanost Norimberských procesů se ztratila poté, co Spojenci předali zodpovědnost za dopadení nacistických zločinců německým úřadům. H. Langbeinovi bylo jasné, že iniciativa k postavení bývalého osvětimského lékaře před soud nikdy nevzejde z Bonnu, a tak se rozhodl Josefa Mengeleho vypátrat sám.

H. Langbein započal své pátrání shromažďováním všech materiálů a věřil, že o ně soudní orgány projeví zájem. Šest týdnů poté, co se Josef Mengele znovu oženil, se H. Langbein vydal na ministerstvo spravedlnosti v Bonnu a pokusil se dosáhnout toho, aby byl na J. Mengeleho vydán zatykač, ale neúspěšně. Zjistil, že tento případ spadá pod stát, v němž Josef Mengele žije, a úřady nemohou dělat nic, dokud tuto informaci nebudou znát.

Ve stejné době se v Argentině Josef Mengele chystal na cestu do Paraguaye. Není přesně známo, co ho přimělo, aby se přestěhoval do jedné z nejchudších zemí světa, ale zdá se, že mu někdo z dalekého Německa dal informaci o Langbeinově pátrání, anebo to byla pouhá shoda náhod, že se bývalý nacistický lékař rozhodl odjet na prodlouženou pracovní cestu ve stejné době, kdy se jeho případ začíná znovu otevírat. Ve městě Asunción se Josef ubytoval v penzionu Astra a jeho nová rodina ho přijela navštívit.

⁷³ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 145-150; WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 244-245.

Současně začalo Langbeinovo úsilí přinášet plody úspěchu. Podařilo se mu vypátrat, v jakém městě studoval J. Mengele školu i odkud pochází. Přestože neznal přesnou adresu, pomocí buenosaireského notářského ověření z rozvodových dokumentů se mu podařilo zjistit, že Josef Mengele žije v Buenos Aires. A teď zbývalo čekat, než soud ve Freiburgu vypracuje žalobu.

Není známo kolik a jaké informace se dostaly k rodině Mengeleovým, ale přestože se Josef počátkem roku 1959 vrátil zpět do Argentiny. V březnu toho roku usoudil, že bude bezpečnější se natrvalo usadit v Paraguaji. Zde se totiž bývalí nacisté nemuseli bát policejních pátracích akcí. Před odjezdem prodal svůj podíl ve společnosti Fadro Farm a rozhodl se v novém místě věnovat hlavně rozvoji rodinného podniku.⁷⁴

V květnu 1959 se J. Mengele přestěhoval do Paraguayae a na příštích patnáct měsíců se jeho domovem stala zemědělská usedlost na jihovýchodě v oblasti Alto Paraná, která hraničí s Argentinou. Statek patřil zarytému nacionálnímu socialistovi, farmáři Albanu Krugovi, který svého nového nájemníka poznal prostřednictvím Hanse Rudela. Ačkoliv Martha se synem zůstali v Buenos Aires, Josef je jezdil navštěvovat pouze občas. Měsíc poté, 5. června 1959, soudce Robert Müller vypracoval proti J. Mengelemu žalobu. Obvinění putovalo na ministerstvo zahraničních věcí do Bonnu, aby bylo možné zahájit řízení k vydání Josefa Mengeleho z Argentiny, kde podle H. Langbeinova úsudku osvětimský lékař dosud žil. Podle Rolfa se se jeho rodina o těchto krocích dozvěděla od informátora z řady günzburské policie. Ale v době, kdy se manželé Mengeleovi snažily dopisem informovat syna o situaci, měl již Josef podanou žádost o paraguayské občanství, které ho chránilo před možným vydáním do zahraničí. Ještě před vydáním osvědčení o občanství se paraguayské ministerstvo vnitra i místní policie dozvěděly, že se připravuje žádost o vydání Josefa Mengeleho kvůli válečným zločinům, ale nikdo neuvažoval nad tím, aby se žádost o občanství odložila. O příslušné naturalizační osvědčení požádal jako José Mengele a získal ho 27. listopadu. Prakticky ve stejnou dobu dostal J. Mengele zprávu z Günzburgu, že jeho otec zemřel.⁷⁵

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 300; GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*. Vyd. 1. V Praze: XYZ, 2007, s. 154-158; SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z:

<https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>
⁷⁵ WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 301

3.4. Mengelemu na stopě

Mossad, izraelská tajná služba, vznikla oficiálně dne 2. března 1951 a hlavní sídlo měla v Tel Avivu. V prvních letech své činnosti pod vedením Issera Harela představovaly střed zájmu události vedoucí k suezské krizi a vliv Sovětského svazu. Na sklonku roku 1957 obdržel I. Harel z Německa informaci o místě pobytu Adolfa Eichmanna. Agenti Mossadu se rozhodli, že se během „Operace Eichmann“ pokusí lapit i další „rybu“ – Josefa Mengeleho.

Únos byl stanoven na den 11. května 1960. Toho dne odcházel A. Eichmann z práce domů po sedmé hodině večerní. Po výstupu z autobusu nevěnoval pozornost poblíž stojícímu autu se zvednutou kapotou, nad níž se skláněli dva muži a zřejmě se snažili zjistit závadu. Nevšiml si ani dalšího automobilu se třemi muži, stojícího opodál. A. Eichmann procházel kolem porouchaného auta, když tu se prudce otevřely zadní dveře, vrhli se na něj čtyři muži a zatáhli ho dovnitř. Celá operace trvala necelou minutu.

Teď už zbývalo polapit pouze J. Mengeleho. Termín dopadení musel být nejpozději do 20. května, kdy muselo letadlo odletět z Buenos Aires s Adolfem Eichmannem na palubě. Během výslechu nakonec polapený nacistu zmínil, že jeho přítele Josefa lze vystopovat v penzionu ve Vicente López. Harelovým plánem bylo vtrhnout do penzionu pár hodin před odletem. Ale dva agenti, jeden v přestrojení opraváře a druhý jako doručovatel, se ale vrátili s nepořízenou. Po Josefu Mengelem nebylo ani stopy. Ten byl ve skutečnosti v Paraguayi a Harelovi nezbylo nic jiného, než odletět bez něj, přestože je dodnes přesvědčen, že J. Mengele několik týdnů předtím v penzionu opravdu bydlel. A. Eichmann byl převezen do Izraele, odsouzen a oběšen.⁷⁶

Doma v Tel Avivu vytvořil I. Harel speciální jednotku, jejímž úkolem bylo stopování nacistických zločinců s Josefem Mengelem v čele seznamu. Vypátrat osvětimského lékaře dostal za úkol Zvi Aharoni, jeden z hlavních agentů podílejících se na dopadení a následnému vyslýchání A. Eichmanna.

Ústředí štábu bylo zřízeno v Paříži, kde Z. Ahoni zůstal až do roku 1964. Na jaře 1962 byl konečně přesvědčen, že ví, kde se J. Mengele skrývá. Tuto informaci získal od bývalého důstojníka SS Willema Sassena, pod podmínkou, že mu Zvi Ahoni bude měsíčně vyplácet pět tisíc amerických dolarů. W. Sassen ho poté se

⁷⁶ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 179, 183; GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavářů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 111.

svými kontakty zavedl k farmě poblíž São Paula, kde měl Josef později přebývat. Tam Z. Ahoni spatřil člověka, o němž si byl přesvědčený, že to je J. Mengele. Nicméně poté, co se vrátil zpět do Paříže, odbyl I. Harel jeho informace kvůli nějakému případu pouhým mávnutím.⁷⁷

Josef Mengele musel přerušit své cesty za rodinou a zůstal pouze ukrytý na farmě A. Kruga. Situace se začala přiostrřovat. Formální obžaloba spojená s Eichmannovým únosem a jeho následnou popravou, měla za následek, že se začalo o Josefu Mengelemu psát. V září 1960 dospěl k názoru, že pokud bude dále zůstat v Paraguay, Izralci ho brzy dopadnou. Rozhodl se tedy opustit svůj současný domov a odjet do Brazílie. Dne 24. října už byl Josef na novém místě. K odcestování mu pomohl někdejší vedoucí Hitlerovy mládeže a zapálený nacista Wolfgang Gerhard. Rodina Mengelových věděla, že už nemůže dále před šestnáctiletým Rolfem skrývat pravdu o jeho otci. Jeho matka Irene dovolila nevlastnímu otci Alfonsu Hackenjosevi, aby mu prozradil totožnost muže, kterého znal jako „strýčka Fritze“. Zatímco se Rolf pokoušel vyrovnat s novým zjištěním, že jeho otec je hledaný nacistický zločinec, Martha se rozhodla se synem vrátit zpět do Německa, už dále nechtěla být manželkou uprchlíka.⁷⁸

Vánoční svátky roku 1960 byly pro Josefa Mengeleho ponuré a truchlivé. Celá jeho rodina byla v Německu a Josef v nové zemi úplně osaměl.⁷⁹

3.5. Život v Brazílii

Hans Rudel požádal Wolfganga Gerharda, aby pomohl jeho příteli najít nový úkryt v Brazílii. Sám W. Gerhard byl majitelem realit a tak znal lidi s pozemky a farmami, kteří žili daleko od vyšlapaných cest, což se přesně hodilo J. Mengelemu, jež se zoufale snažil objevit nějaké brazilské útočiště. Původně W. Gerhard ubytoval J. Mengeleho na statku v Itacerice ležící přibližně sedmdesát kilometrů od centra São Paula. Po několika měsících, ale objevilo ještě lepší místo pro skrytí. Géza a Gitta Stammerovi pocházeli z Maďarska, do Brazílie přestěhovali v roce 1948, aby unikli

⁷⁷ BLACK, Ian et al. *Mossad: izraelské tajné války: dějiny izraelské tajné služby*, s. 207-208.

⁷⁸ GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 112; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 259.

⁷⁹ SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>

železné oponě. Přestože se manželé nepovažují za nacisty jako Wolfgang, sdíleli s ním některé revanšistické názory. W. Gerhard představil Stammerovým J. Mengeleho jako švýcarského přistěhovalce Petera Hochbichlera s tím, že je ideální volbou pro nového správce farmy, do níž měli manželé úmysl investovat. Stavení se nacházelo nedaleko obce Nova Europa a sloužilo k pěstování kávy, rýže, ovoce a k chování dojníc. Wolfgang zařídil společné setkání, kde si Stammerovi téměř okamžitě padli s „Peterem“ do oka. Nakonec došlo ke vzájemné dohodě a nový nájemník se k nim prakticky hned nastěhoval. Ale odmítl jakoukoliv mzdu, přesto se manželskému páru nezdálo, že by na něm bylo něco podezřelého.

Ale zemědělským dělníkům pracujících na farmě se zdálo, že na správci není něco v pořádku. Všimli si, že J. Mengelemu chodili dopisy i balíky z Německa, rovněž se jim zdála zvláštní jeho záliba v klasické hudbě, historii a filosofii. Navíc jeho vznětlivá povaha a snaha všechny poučovat mu nijak na oblíbenosti u svých podřízených nepřidala. Ovšem zájem o něj se projevil ve chvíli, kdy se u jednoho telete projevila kýla a J. Mengele ho operoval. Největší zájem o Josefa však projevovala Gitta Stammerová, která si ho velmi oblíbila a mezi nimi vzniklo intimní přátelství. Géza trávil mnoho času pracovně mimo usedlost, takže jeho žena byla ráda za to, že má v domě muže.⁸⁰

V září 1962 se manželé Stammerovi společně s Josefem Mengelem přestěhovali na farmu Santa Luzia v Serra Negra. Oblast poblíž města byla pověstná svou bohatou půdou a termálními prameny v lesích. Příznivější klimatické podmínky se J. Mengelemu ihned zalíbily. Poprvé po dlouhé době se cítil spokojený a doma. Naopak vztahy mezi manželským párem a jejich hostem se začaly ochlazovat. Snad za to mohly stále častější Mengelovy výkyvy nálad nebo jeho povrchní chování. Ale Stammerovi začali nabírat podezření, že Peter Hochbichler není skutečně ten, za kterého se vydává, a o pár dní později zjistili jeho pravou identitu. V novinách se objevila zpráva o hledaných nacistech a byla doplněna fotkou mladého muže, který se správci velmi podobal. Ještě týž večer přiznal Josef Mengele Gittě a Gézzymu svou pravou totožnost. O týden později Stammer zkontaktoval W. Gerharda, aby J. Mengeleho okamžitě přestěhoval, protože přechovávání hledaného muže považoval za velice nebezpečné. Wolfgang tedy manželům slíbil, že přestěhování zařídí a jakmile bude vše připraveno, ozve se.

⁸⁰ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 205-209.

Mengeleho mladší bratr Alois poslal z Německa do Brazílie Josefova starého přítele Hanse Sedlmeiera, aby našel pro staršího bratra novou skrýš. Jenomže najít nové místo se H. Sedlmeierovi nepovedlo, a tak J. Mengele musel prozatím u Stammerových zůstat.⁸¹

Josef se začal pomalu měnit v zatrpklého a úzkostného. Mohla za to zpráva o popravě Adolfa Eichmanna, která se k němu donesla. Obával se, že dříve nebo později polapí i jeho a byl zachvácen chorobnou posedlostí o vlastní bezpečnost. Dokonce osobně dohlížel na výstavbu strážní věže, ze které pak celé hodiny obhlížel okolí. Tato posedlost začala později u J. Mengeleho uvrhovat do hlubokých depresí, ačkoliv se nemusel ničeho bát, protože celý svět věřil, že se ukrývá v Paraguayi a navíc se koncem roku 1962 hon na Josefa Mengeleho vlivem existenční krize státu Izrael pozastavil.⁸²

Aby se J. Mengele vyhnul stále narůstajícím konfliktům mezi jím a Stammerovými, začal trávit většinu svého času tesařinou, která se stala jeho oblíbenou samotářskou zálibou, a sám zrekonstruoval celý dům.

Na konci roku 1969 se rodina společně s Josefem přestěhovala do místa, kde mohl být Géza blíže své práci. Dům stál na kopci v Caieiras v Jardim Luciana. J. Mengele zaplatil polovinu ceny, ale tentokrát se rozhodl ještě na několik měsíců zůstat na farmě a přesídlil se, až když bylo veškeré zařizování spojené se stěhováním obstaráno. Bohužel vztahy mezi spolubydlícími to nijak nevylepšilo a W. Gerhard došel k závěru, že musí něco udělat. Seznámil Josefa Mengeleho s novými přáteli v naději, že by se u nich mohl nakonec i ubytovat.

Dvojice, kterou Wolfgang zvolil, byli Wolfram a Lislotte Bossertovi, pocházející z Rakouska. J. Mengele s Bossertovými navázal pevný vztah a stal se jejich pravidelným hostem. Wolfam a Josef si rozuměli v mnoha ohledech: oba rádi hovořili o předválečném Německu i měli společné zálibení ve filosofii, politologii a archeologii. Dokonce oba zastávali elitářský rasový názor v tom, že chudší lidé jsou primitivnější a inteligenčně méně vybavení a sdíleli shodné antisemitistické předsudky.

Bossertovi se snažili, aby napětí mezi Josefem a manželi Stammerovými co nejvíce snížili, a tak na podzim roku 1969 s sebou vzali J. Mengeleho na výzkumnou

⁸¹ TAMTÉŽ, s. 218-220.

⁸² TAMTÉŽ s. 226; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 260; WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*, s. 349.

dovolenou do pralesa. Josef Mengele byl nadšený, konečně po dlouhé době izolace měl šanci zažít nové dobrodružství. Tato dovolená označovala moment, kdy se Josef skoro po deseti letech přestal mít obavu vyjít ven. Wolfram a Lislotte se ze všech sil snažili, aby jejich přítel přestal mít pocit strachu a přestěhování na předměstí mu k tomu výrazně pomohlo. Cítil se jistěji, jezdil autobusem, přestal nosit klobouk a dokonce se nechal několikrát vyfotografovat. Na sebedůvěře mu také přidalo, když v roce 1971 zdědil po muži, díky němuž dokázal překonat těžké chvíle W. Gerhartovi, brazilský průkaz totožnosti. Wolfgang se rozhodl vrátit zpět do Rakouska a s pomocí W. Bosserta si Josef Mengele dokázal vyrobit falzifikát. Ale přítelův dar ho brzy přišel draho. Poté, co se W. Gerhart vrátil zpět do Rakouska, objevili jeho ženě zhoubný nádor a posléze se zjistilo, že rakovinou trpí i jeho syn. Jenomže náklady na léčbu byly tak vysoké, že Wolfgang potřeboval pomoc a J. Mengele jeho žádost nemohl odmítnout.⁸³

⁸³ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 276-286.

4. Otec a syn

Sedmdesátá léta jsou pro Josefa Mengeleho charakteritická tím, že začal vést četnou korespondenci s rodinou v Günzburgu, a to zejména se synem Rolfem a s přítelem Hansem Seldmeirem. Dopisy přicházely k Hansovi přes poštovní schránku ve Švýcarsku a on je poté předával rodině a občas také dávnému příteli dr. Hermannu Schweigertovi do Augsburgu, který je následně předal H. Seldmeierovi. A naopak rodina Mengeleových vedla korespondenci přes Hanse, který je odesílal Bossertovým.

Přestože Josefovým biologickým synem byl Rolf, mnohem bližší vztah měl s Karlem Heinzem. Otec a Rolf se nikdy ve svých v politických, historických ani ideologických názorech neshodli. Korespondence většinou probíhala tak, že Josef svého syna dlouze poučoval a ten s ním následně v odpovědi nesouhlasil. Otcovy postoje byly stále silně ovlivněny nacismem a Rolf s jeho názory rezolutně odmítal. Josef Mengele se před synem v dopisech netajil tím, že víc než na jeho úspěchy, je pyšný na Rolfova bratrance, obzvlášť v době, kdy Karl Heinz převzal rodinný podnik a Rolf naopak s firmou neměl nic společného.

Poté, co v roce 1969 složil Rolf úspěšně advokátní zkoušky a během dalších tří let se stal členem advokátní komory, začal více přemýšlet nad tím, kdo vlastně byl Josef Mengele. Tyto otázky ale v roce 1972 přestaly trápit. Veškerý svůj volný čas věnoval kariéře a přípravám k uzavření manželství. Josef Mengele svému synu s hořkostí vyčítal, že za poslední léta nebyl o ničem tolik informován a Rolf se jejich společné korespondenci věnoval méně než dřív. Vztah mezi nimi se ještě více zhoršil ve chvíli, kdy se Rolf rozhodl otevřít vlastní advokátní kancelář a nemohl dále svého otce finančně podporovat: „Až dosud jsem pro tebe žádné finanční břemeno nebyl. Doufám jen, že aspoň jeden nebo dva dopisy ročně nebudou nad tvé síly.“⁸⁴

Posléze Rolf dospěl k názoru, že by si otec se synem měli promluvit tváří v tvář.⁸⁵ Josef vybídl syna, aby přijel bez předsudků a vyhraněných představ. Rolf si začal zařizovat vše potřebné, co k cestě bude potřebovat, bylo třeba zajistit si neprůstřelné alibi a obstarat si falešný pas, aby ho nikdo nemohl při cestě stopovat. Navíc se i pomalu začal chystat na rozhovor, který se svým otcem posléze povede.

⁸⁴ GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 114.

⁸⁵ K tomuto názoru Rolfa podnítili jeho bratranec Karl Heinz a Hans Sedlmeier.

Josef nabádal syna, aby cestu plánoval v největším utajení, neudělal jedinou chybu a při cestě za sebou zanechal linii klamných stop.

Mezitím trávil J. Mengele svůj volný čas u televize sledováním seriálů. Od té doby, co se jeho náladovost vystupňovala, přišel o spoustu svých jihoamerických přátel. Třicet let na útěku se na Josefovi začalo postupně podepisovat. Jediné, na co se mohl těšit, byl příjezd syna.

Ale na začátku roku 1974 narušil Rolfovi cestu konflikt mezi Josefem a Stammerovými v Brazíli. Vztah mezi spolubydlícími se definitivně rozpadl. Situace se natolik vyostřila, že H. Seldmeier musel ihned odletět z Německa, ale jeho snaha usmířit Josefa s Gittou a Gézym nikam nevedla. Manželé se rozhodli přestěhovat a ukřivděný J. Mengele zůstal Vaieras až do února 1975, kdy mu Stammerovi naposledy pomohli a jeho podíl z prodeje domu investovali na koupi malého žlutého bungalovu v chudší části města v ulici Alvarenga č. 5555 v São Paulu na předměstí Eldorado.⁸⁶ Přestože se jednalo spíše o lepší chatrč, byl nyní Josef Mengele jen pár kilometrů od přátel Bossertových, kteří mu jako jediní zbyli a pečovali o něj.⁸⁷

Na konci roku 1975 postihly J. Mengeleho další návaly depresí. Poprvé od té doby, co musel uprchnout z Německa, se musel naučit žít úplně sám. Utápěl se v sebelítosti a jeho psychický stav došel tak daleko, až ho v květnu příštího roku postihla mrtvice. Přestože nebyla nijak vážná, Rolf Mengele věděl, že svou cestu nemůže již nadále odkládat.

Cesta byla opravdu plánována s největší opatrností a péčí, přestože se rodina nemusela prakticky ničeho bát. Západoněmecké orgány se na členy rodiny nijak nezaměřovaly, ani je nesledovaly. Ale jelikož to J. Mengele nevěděl, posílal synovy složité pokyny. Rovněž mu vysvětlil, jak se dostat k Bossertovým. A odtud ho měl Wolfram zavést k domovu jeho otce.

Mezitím Hans Seldmeier připravoval Josefa na hodnotový systém jeho syna. Pokoušel se J. Mengelemu vysvětlit, že život v Německu se po válce rapidně změnil a s ním se změnil i hodnoty. Je třeba očekávat, že otcovy i synovy názory a postoje,

⁸⁶ POSNER, Gerard L. a John WARE. *How Nazi war criminal Josef Mengele cheated justice for 34 years*[online]. Chicago Tribune Magazine, 1986 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.kahler.org/mengele.pdf>; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 290.

⁸⁷ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*. Vyd. 1. V Praze: XYZ, 2007, s. 297-299; GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993, s. 112-113.

ve kterých se rozcházely v korespondenci vedené mezi sebou, se budou velice lišit i při osobním setkání.

I Rolf musel být připraven na podmínky, které ho v Brazílii čekaly, proto Hans zorganizoval schůzku s Karlem Heinzem, jenž měl s J. Mengelem mnohem stabilnější vztah než jeho vlastní syn. Několik hodin strávila trojice na Sedlmeierově zahradě a probírala cestovní plán.

Termín odjezdu byl stanoven na 12. října 1977. Rolf odletěl letadlem z Frankfurtu do Rio de Janeira v doprovodu přítele, jehož jméno není známo. Použil pas odcizený Wilfriedu Bussemu, se kterým si byli velice podobní.⁸⁸ Pravý Rolfův pas měl uschovaný neznámý přítel pro případ, že by ho bylo zapotřebí předložit při kontrole. Jakmile přiletěli na brazilskou půdu, ubytoval se s přítelem v luxusním hotelu v Riu pod jménem Wilfried Busse. Přítele zde nechal a druhý den nastoupil do letadla směřujícího do São Paula. Po výstupu se vypravil k Bossertovým. Wolfram naložil Rolfa do auta a vyrazili na cestu k domu Josefa Mengeleho.⁸⁹

4.1. Setkání po jedenadvaceti letech

Volkswagen vjel prašnou cestou do ulice Alvarenga a zastavil u malého oprýskaného bungalovu. U branky stál muž, pouze stín bývalého osvětimského lékaře. Po rozpačitém objetí a ubytování nastal čas diskuse.

Zprvu se Rolf pokoušel vypyávat opatrně, a tak celá konverzace začala rozpačitě. Na začátku se zajímal o Osvětim, jaká byla činnost jeho otce a zda měl něco společného s věcmi, které se o něm psaly. Rozhovor pokračoval dlouho do noci a pokračoval několik dalších dní. Josef Mengele vždy odbíhal od důležitých bodů, ospravedlňoval své rasistické teorie a k argumentaci se oháněl filosofickým a pseudovědeckým slovníkem. Když se ho Rolf zeptal, proč se nebyl schopen sám přihlásit úřadům, když si tak silně stál za svými teoriemi, otec mu odpověděl: „To žádní soudci, ale mstitelé.“⁹⁰

Z diskuze se strhla hádka, která nikam nevedla. Rolf se pokoušel využít znalosti ze své právnícké praxe, aby přivedl otce k rozumnému vysvětlení, ale Josef

⁸⁸ VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 296-297.

⁸⁹ GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993, s. 115; GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 338-339.

⁹⁰ GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 117.

Mengele se ohrazoval pouze nevědeckými, sociologickými, historickými a politickými argumenty. Později se společně shodli, že další diskuse už nemá smysl. Rolf se musel smířit, že J. Mengele byl neústupný člověk, který nevidí rozdíl mezi dobrem a zlem. Josef Mengele si nikdy nepřipustil, že by někdy někomu ublížil. Ba naopak, považoval se spíše za hrdinu, protože při selekcích zachraňoval životy a dle jeho názoru, výzkum přinesl cenné svědectví o genetice.

Synova návštěva zůstala před sousedy skryta. Pro ně byl mladý muž, ubytovaný u Pedra, synovec. Přestože v názorech se neshodli, Rolfovi neušlo, že jeho otec je velice vzdělaný. Ovládal plynule latinu i řečtinu a přes svůj vysoký věk měl stále zájem o nové věci. Volný čas trávili společně nákupy, procházkami a návštěvami Josefových přátel. Jeli se podívat dokonce do někdejších otcových domovů v Serra Negra a v Caieras. Mnoho času trávili společně s Bossertovými, ale napjatější setkání nastalo u rodiny Stammerových, kteří sice měli velký zájem setkat se s Josefovým synem, ale na druhou stranu se vztahy mezi jeho otcem a manželou příliš nezlepšily.

Po čtrnácti dnech pobytu Rolf usoudil, že je čas vrátit se domů. Věděl, že zeď mezi otcem a synem nikdy nezmizí. Rozloučení na letišti v São Paulu bylo krátké a formální. Josef Mengele se příliš bál o svou bezpečnost a synovi pouze projevil víru v další setkání. Ale Rolf věděl, že už svého otce nikdy neuvidí.⁹¹

Po návratu zpět do Německa byl Rolf velice zaneprázdněn plány na druhé manželství se svou čerstvou snoubenkou Almuth. Po jeho odjezdu se stal Josef Mengele ještě více úzkostný. Tyto pocity spíše než synův odjezd vyvolal strach, že letištní kontrola zjistí Rolfovu pravou identitu a uklidnil se až ve chvíli, kdy mu po čtyřech týdnech přišel dopis o synově úspěšném návratu. Ve zpátečním dopise poděkoval Rolfovi, že se obtěžoval svého otce navštívit, ještě jednou poblahopřál k zasnubám a už k němu nebyl tak kritický jako před návštěvou. Přestože se Josef Mengele domníval, že setkání bylo úspěšné a dokonce začal svého syna respektovat, Rolf byl jiného názoru. Dlouhodobé odloučení, věkový rozdíl i odlišné povahy příznivý vztah mezi nimi nikdy nevytvořily.⁹²

⁹¹ POSNER, Gerard L. a John WARE. *How Nazi war criminal Josef Mengele cheated justice for 34 years*[online]. Chicago Tribune Magazine, 1986 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.kahler.org/mengele.pdf>

⁹² GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 342-345.

5. Smrt v Atlantiku

Po synově odjezdu toužil Josef Mengele po společnosti více, než kdykoliv předtím. Jeho novým středem zájmu se stala mladá hospodyně Elsa de Oliveira. Skoro o čtyřicet let mladší, světlolvasá žena, znala svého zaměstnavatele jako dona Pedra.

Elsa měla ke svému pánovi velmi kladný vztah, obdivovala jeho ochotu a zdvořilost, kterou projevoval k ženám. Snažil se obohatit její znalosti v oblasti umění a později jí nosil drahé dárky. Přestože se nikdy nepokusil s ní intimně sblížit, byla to jediná žena, po které toužil, stala se jeho třetí láskou. Později už nesnesl žádného muže v Elsině blízkosti a její partnery hanil. Rozhodl se tedy zakročit a požádal svou hospodyně, aby se k němu nastěhovala, ale ona souhlasila pouze pod podmínkou, že si jí vezme za ženu. Ale taková podmínka J. Mengeleho rozrušila. S pláčem v očích rovnou oznámil, že takovou podmínku splnit nemůže. V roce 1978 Elsa Josefa nadobro opustila a on začal rychle chátrat. Opět se u J. Mengeleho objevily deprese i sebevražedné představy. Na stárnoucím nacistickém lékaři se začal projevovat věk, trpěl vysokým krevním tlakem, těžkým zánětem vnitřního ucha a stavem prostaty. Páteř mu začala způsobovat velké bolesti a jeho zbylí přátelé začali být unaveni neustálým sténáním a stěžováním si. Navíc Rolf byl tak zaneprázdněn, že na korespondenci s otcem nezbyval žádný čas, to J. Mengeleho rovněž rmoutilo.⁹³

Je možné, že existoval ještě jeden důvod, proč se Rolf vyhýbal konverzaci s otcem. Během těchto chmurných měsíců přišla ozvěna z minulosti. Josef Mengele zjistil, že jeho nová snacha má jednovaječné dvojče. Taková informace vzbudila v bývalém nacistickém lékaři zájem a pokoušel se přimět Rolfa, aby mu Almuth poskytla více podrobností o sobě a jejím rodinném zázemí.

5.1. Pláž Bertioga

Život se stával čím dál více neúnosnější. Josef Mengele chodil sem a tam s prázdným výrazem ve tváři. Bez přátel, Elsy a kontaktu se synem ztratilo všechno smysl. Právě v takovém citovém rozpoložení odešel Josef naposledy ze svého bungalovu sídlícího v ulici Alvarenga 5555. Šestnáct měsíců po odjezdu Rolfa, koncem ledna 1979, se po několika dnech rozmyšlení rozhodl Josef přimout pozvání

⁹³ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 350-353.

od manželů Bossertových, aby k nim zajel do jejich plážového domku v Bertioze jižně od São Paula.⁹⁴

Po dvouhodinové cestě autobusem dorazil Josef Mengele 5. února ke svým přátelům. Další dva dny strávil Josef v maličkém domku se dvěma ložnicemi. Navzdory pálicímu horku zůstala všechna okna zavřená. Dne 7. února 1979 se J. Mengele konečně rozhodl vyjít ven. Josef se společně s Wolframem procházeli po pláži. Liselotte doufala, že čerstvý vzduch, příroda a pláž jejich starého přítele uklidní a uvolní. Další parný den seděl osamocený na kameni a hleděl k východu. Stýskalo se mu po Německu. Celá ta léta stále věřil, že se jednou přece jen bude moci vrátit do rodného Günzburgu, prožít klidné, radostné stáří a sepsat historii svého města.

Kolem půl páté odpoledne se Josef Mengele rozhodl vyzkoušet vlny Atlantiku a ochladit se, ale asi po deseti minutách se dostal do potíží.

Syn Bossertových, Andreas, zahlédl topícího se muže jako první. Wolfram upozorněný synem pozvedl hlavu a uviděl plácající se pohyby v moři. W. Bossert se okamžitě vrhl do vody, ale ve chvíli, kdy se mu podařilo dostat k topícímu se příteli, pohyby ustaly. Josef Mengele dostal druhý záchvat mrtvice a jeho tělo ochrnulo. Wolfram použil veškeré zbytky sil, aby Josefa dostal na břeh. Jednou rukou táhnul přítele a druhou se snažil plavat. Zničehonic se J. Mengele pokusil bojovat o svůj život. Začal upírat oči směrem kupředu a jednou rukou pomáhal W. Bossertovi v plavbě. Jeho tempa byla čím dál tím více silnější a zdálo se, že byl z nejhoršího venku. Ale najednou se mu z tváře veškeré odhodlání vytratilo a pohyb ustal.⁹⁵

U břehu již čekala skupina záchránců, která okamžitě uchopila nehybné tělo za ruce a za nohy a vynesla ho na pláž. Wolfram Bossert se únavou sesunul k zemi do písku. Tolik se snažil dostat se z vody co nejrychleji, že se sám málem utopil a později musel být převezen na vyšetření do nemocnice.

Naštěstí se mezi záchránci vyskytl nějaký lékař, který na stejném místě trávil dovolenou. Provedl J. Mengelemu masáž srdce i dýchání z úst do úst. Na moment se dostavila slaboučká reakce, ale nakonec bylo veškeré úsilí marné.

Tělo zesnulého leželo na pláži ještě dlouho do noci. Pravidelně po pár minutách bylo vytahováno z písku, aby ho nestáhl příliv zpět do vody. Liselotte se

⁹⁴GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 118.

⁹⁵VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 301-302

snažila udržet emočně klidná. Vidět svého mrtvého přítele v takovém stavu jí málem několikrát přivodilo hysterický záchvat. Po celou dobu klečela u Josefovy hlavy, držela svíčku a naříkala. Posléze konečně dorazil policista, Expeditio Dias Romão, a tělo převzal.⁹⁶

V nedožitých šedesáti osmi letech zemřel Josef Mengele, osvětimský lékař, hledaný nacist, otec a uprchlík.

5.2. Utajený pohřeb

První emoce, kterou Rolf ucítil po zjištění, že je jeho otec mrtev, byla ohromná úleva. Konečně z něj spadlo břímě. Dilema, zda má svého otce udat nebo stále tajit jeho existenci, se konečně vyřešilo a ne procesem, ale smrtí. Zpráva o úmrtí od Wolframa Bosserta byla rodině Mengeleových doručena skrze Hanse Sedlmeiera.

Zařizování pohřbu a jeho následná realizace byl dvacetičtyřhodinovou záležitostí. V subtropických podmínkách bylo nutně tělo pohřbít co nejrychleji, i když celou záležitost pozdrželi formality. Liselotte musela veškeré záležitosti vyřídit sama, jelikož manžel se stále zotavoval v nemocnici. Podle lékařů měla paní Bossertová štěstí, že její muž vůbec přežil.⁹⁷

I když si Josef Mengele přál být zpopelněn, vzhledem ke klimatu a různým nařízením takové přání nešlo splnit. Navíc brazilské úřady žádaly o podpis někoho z příbuzných, který by se zaručil za to, že pozůstalá rodina souhlasí s kremací. Naštěstí W. Gerhard takové problémy předem očekával a bez Josefova vědomí opatřil místo vedle hrobu jeho matky na hřbitově Panny Marie Růžencové v Embu a dr. Mengele byl pohřben v prosté bílé rakvi pod jménem Wolfgang Gerhard, věk padesát tři let.

Rodina byla rozhodnuta o smrti svého příbuzného stále mlčet. Její členové se obávali, že prozrazením jeho smrti by na sebe přivolali lavinu nekončících otázek a manželé Bossertovi i Sedlmeierovi s jejich rozhodnutím bez poznámek souhlasili.

Devět měsíců po pohřbu se Rolf do Brazílie znovu vrátil. Nyní již cestoval pod vlastním jménem a na vlastní pas. Vánoční svátky strávil u L. a W. Bossertových, kterým rovnou při této příležitosti přenechal dům po zesnulém. Bungalov byl sice velmi zchátralý, ale pořád se dal za něj získat celkem slušný obnos

⁹⁶ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, 2007, s. 347-351.

⁹⁷ VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 304.

peněz. A zpět do Německa si s sebou přivezl otcovy hodinky, dopisy deníky a fotografie.⁹⁸

5.3. Stín doktora Mengeleho

Josef Mengele byl sice mrtev, ale jeho smrt zůstala rodinným tajemstvím a oficiální pátrání stále nekončilo. V sedmdesátých letech se stal hledaný bývalý nacistický lékař předmětem médií, neutuchající zájem veřejnosti o jeho dopadení nakonec přinutil úřady, aby se znovu začali tímto případem aktivně zabývat a zveřejnily fakta. V roce 1971 napsal západoněmecký list *Bild am Sonntag* zprávu, že „bývalý chirurg nacistického koncentračního tábora Osvětim Josef Mengele žije a pod ochranou policie vykonává lékařskou praxi v Paraguayi nedaleko brazilských hranic.“ Podle deníku se J. Mengele ukryl v pevnosti Carlos Antonio Lopez. Dále uvedl, že dva roky předtím strávil dovolenou v Miláně a také vlastní pronajatý apartment na Bahamských ostrovech.⁹⁹

V následujících letech mezinárodní pátrání pokračovalo. Dokonce na dopadení J. Mengeleho byla vypsána doposud největší odměna v historii kriminalistiky: celých deset miliónů marek.¹⁰⁰ Nicméně nejvíce zainteresováni o jeho polapení byli stejní lidé, kteří vytvořili mýtus o Mengeleho nepolapitelnosti, lovci nacistů a amatérští pátrači. Své pátrání započali dva roky před úmrtím J. Mengeleho, koncem roku 1977, kdy vyšlo najevo, že se osvětimský lékař již dávno nezdržuje v Paraguayi a tudíž není pod ochranou tamních úřadů. Právě tato informace přiměla Spojené státy a Izrael, aby se tomuto případu začaly znovu věnovat a konečně ho dovedli do zdárného konce.

Ještě téhož roku se v médiích začaly objevovat fámy a teorie o Josefově soudobém životě. V srpnu argentinský tisk vydal článek, že dr. Mengele byl zahlídnut v černém sedanu v Asonciónu. O měsíc později vyslal časopis *Time* do světa informaci, že Josef Mengele je vlastníkem dvou luxusních domů a neustále obklopen tělesnou stráží. Ve stejném periodiku také vyšlo údajné svědectví profesora Richarda Arense z právnické fakulty ve Filadelfii, že při své návštěvě Paraguaye získal od pracovníků ministerstva obrany informaci o Mengeleho spolupráci

⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 355; KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*, s. 118.

⁹⁹ Josef Mengele schován v pevnosti. *Jihočeská pravda*. České Budějovice: Komunistická strana Československa, 1971, roč. 27, str. 2.

¹⁰⁰ KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*, s. 432.

s diktátorským prezidentem Alfredem Stroessnerem a podílí se na mučení indiánů kmene Ache v Chaku. Přestože se samozřejmě jednalo o vymyšlené historky, pomohly rozpoutat lavinu zájmu o podobné případy a úřady jim musely začít věnovat pozornost. Ministerstvo velvyslanectví US v Asunciónu poslalo telegram paraguayskému ministru vnitra Sabinu Montonarovi v němž žádalo o všechny informace o pobytu Josefa Mengeleho v zemi. Ministr hned druhý den odeslal zpětný telegram s údaje o Mengeleho získání občanství, době pobytu v zemi i jeho odjezdu.

Dva roky poté, v březnu 1979, odvysílala společnost CBS ve svém pořadu *60 Minutes* britský dokument o pátrání po Josefovi Mengelem. John Ware a Mike Beckham zveřejnily rozhovory natočené skrytou kamerou s několika bývalými přáteli nacistického lékaře, tato událost byla obzvláště výjimečná tím, že se zde poprvé objevilo svědectví o jeho útěku do Paraguaye po únosu Eichmanna. Člověk, který toto tajemství vyzradil, byl majitel zemědělské usedlosti Alban Krug u kterého se J. Mengele nějakou dobu ukrýval. Tento pořad vidělo kolem dvaceti miliónů diváků a paraguayské úřady musely zareagovat. Dne 5. srpna 1979 nejvyšší soud zrušil občanství Josefa Mengeleho, jako důvod uvedl, že dotyčný se v zemi od roku 1960 nevyskytoval.¹⁰¹

5.4. Výročí osvobození a kampaň za dopadení dr. Josefa Mengeleho

Dne 27. ledna 1985 si v jižním Polsku přeživší připomínali čtyřicet let od osvobození tábora v Osvětimi sovětskými jednotkami. Skupina bývalých vězňů, z nichž někteří byli oběti pokusů dr. Mengeleho a dvojčata, která lékařovi zásahy do těla přežila, kráčela se svíčkami v rukách. Tato událost byla rovněž začátkem kampaně apelující na svědomí vlád, aby za každou cenu konečně vyhledaly Josefa Mengeleho.

Událost byla vysílána do celého světa a na ní o týden později navazovalo fiktivní shromáždění v Jeruzalémě, které simulovalo proces s J. Mengelem.¹⁰² Byl to poslední zoufalý pokus upozornit na selhání vlád v pátrání po nacistickém uprchlíkovi. Smyšlené soudní řízení vzbudilo ohromný zájem. Jako svědci byli postupně předvoláni oběti - trpaslíci, židovské ženy i dvojčata, které vypovídaly o svých příšerných zážitcích z tábora. Sto šest lidí, kteří skutečně byli předmětem

¹⁰¹ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 358-361.

¹⁰² KALFUS, Richard. *JOSEPH MENGELE: THE ANGEL OF DEATH: The Making of a Young Nazi* [online]. St. Louis Community College, © 2014 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://users.stlcc.edu/rkalfus/PDFs/112.pdf>

výzkumu J. Mengeleho, bylo rozhodnuto zasednout na lavici svědků. Proces trval až do 6. února a po jeho ukončení, dostalo ministerstvo spravedlnosti Spojených států amerických nařízení od generálního prokurátora Williama F. Smitha, aby prošetřilo veškeré aspekty případu Josefa Mengeleho. Koordinovat pátrání po hledaném uprchlíkovi dostal Úřad pro zvláštní vyšetřování. Najít ho dostal za úkol Úřad šéfa bezpečnostní služby s pomocí CIA, FBI, Národní bezpečnostní agentury, ministerstva obrany a zahraničních věcí. O dva dny později se Izrael rozhodl podniknout další pokus o vypátrání J. Mengeleho.¹⁰³ Pronásledování stínu Josefa Mengeleho se stalo velice populární záležitostí. Vlády západního Německa, Spojených států, Izraele a soukromé organizace vypisovaly odměny za jakékoliv zprávy vedoucí k jeho dopadení.

Mezitím probuzený zájem široké veřejnosti o Mengeleho případ způsoboval pozůstalým velké problémy. Josefův bratr, Karl Heinz, měl obavy, že taková forma publicistiky by mohla uškodit rodinnému podniku. Když situace začala nabývat ohromných rozměrů, rozhodl se sejít s Rolfem a 23. března 1985 se příbuzní sešli v Günzburgu. K setkání se připojil i bratranec Dieter Mengele. Karl Heinz se rozhodl případ Josefa Mengeleho vyřešit tím, že se pozůstatky nechají převést ze São Paula do Německa a anonymně je uložit před dveře prokuratury s dopisem, kdo je jejich vlastníkem. Jenomže Rolf se obával, že takový plán by způsobil mnohem větší komplikace a zavrhl ho minimálně do doby, dokud přátelé jeho otce nezemřou, aby je takové rozhodnutí nedostalo do nebezpečí.

Nicméně případ se začal posouvat směrem kupředu. Vyšetřovatelé získaly cenné informace od jistého západoněmeckého univerzitního profesora z Gießenu, který se svou ženou trávil dovolenou v Münstertalu ke konci podzimu v roce 1984. Manželé se zde seznámili s Hansem a Renate Sedlmeierovými. Oba páry společně povečeřeli v hotelu Spielweg a za rozhovoru posilňovaném alkoholem se Sedlmeier rozvykládal o tom, že celá léta posílal Josefu Mengelemu peníze. Profesor předal tuto informaci policii, nicméně trvalo to ovšem až do 31. května 1985 než vyšetřovatelé prohledali dům H. Sedlmeiera a ve dvojitém dnu šatníku nelezly dopisy od J. Mengeleho a adresář s názvy ulic v São Paulu.¹⁰⁴ Další dny zůstal H.

¹⁰³ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 371-373.

¹⁰⁴ KALFUS, Richard. *JOSEPH MENGELE: THE ANGEL OF DEATH: The Making of a Young Nazi* [online]. St. Louis Community College, © 2014 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://users.stlcc.edu/rkalfus/PDFs/112.pdf>; VÖLKLEIN, Ulrich, *Josef Mengele. Der Arzt von Auschwitz*, s. 309-310.

Sedlmeier v domácím vězení, zatímco se policie snažila dešifrovat zakódované adresy. Vyšetřovatelé měli štěstí, podařilo se jim objevit dopis od Wolframa Bosserta, jehož obsahem bylo oznámení o smrti blízkého přítele. Spolková policie z Frankfurtu okamžitě informovala brazilské úřady a pomocí uvedených adres vypátrali obě rodiny, Stammerovi i Bossertovi. Po dvou hodinách výslechu Wolfram Bossert ze sebe vysoukal doznání, že pozůstatky jejich přítele leží na hřbitově v Embu.¹⁰⁵ Dne 6. června přijela na místo policie se skupinou novinářů za zády. Ještě týž den bylo tělo umístěné v hrobu číslo 321 exhumováno. Po objevení pozůstatků se rozvířila horlivá debata mezi vládami a soukromými lovci o tom, zda se opravdu jedná o ostatky Josefa Mengeleho a proto bylo ustaveno několik skupin expertů, kteří přiletěli do Brazílie mrtvolu prozkoumat.¹⁰⁶

Ale jediná osoba, která mohla potvrdit, že pozůstatky opravdu patří hledanému nacistickému lékaři, byl jeho syn. Jenomže v době, kdy se případ otce projednával, byl Rolf s rodinou na dovolené ve Španělsku, kde cestovali obytným přívěsem necelé dva týdny. Teprve, až když v pátek 7. června přijel Rolf zpět domů do Freiburgu, zapnul televizor a vyslechl poslední zprávy a zjistil, že rodinné tajemství bylo odhaleno. Přestože zbytek rodiny byl proti, Rolf se rozhodl vydat veřejné krátké prohlášení, ve kterém přiznal, že svého otce v roce 1979 navštívil v Brazílii. Ale ještě předtím kontaktoval mnichovský časopis *Bunte* a nabídl mu k dispozici otcovy dopisy, deníky a fotografie s podmínkou, že zisky a práva časopisu, která vyplynou ze zvýšeného nákladu, budou věnovány obětem koncentračních táborů.¹⁰⁷

Nicméně rozhodnutí Rolfa poskytnout veřejnosti informace o otci navždy roztříštilo rodinné vztahy. Zatímco se zbytek rodiny se snažil obhajovat činnost,

¹⁰⁵ SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>

¹⁰⁶ KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*. Vyd. 1. V Praze: Ikar, 2004, s. 433; GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 119.

¹⁰⁷ Časopis *Bunte* poukázal více než 100 000 USD skupině bývalých vězňů koncentračních táborů žijících v současné době v New Yorku. A souhlas Rolfa k využití J. Mengeleových písemností v biografii *Mengele: The Complete Story*, (McGraw – Hill, New York, 1986), byl pod podmínkou, že 20 % honoráře půjde k bývalým vězňům. Autor dal peníze skupině dvojčat, se kterými dělal pokusy. Čerpáno z: GERALD, Posner L., *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*, s. 120; SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>

kterou jejich příbuzný nebožtík vykonával v Osvětimi a obvinění považovala za přehnaná, syn Josefa Mengeleho se jako jediný pokoušel pochopit, jaké pohnutky vedly jeho otce k takovým rozhodnutím. Hříchy, kterých se dopustil, považuje Rolf za neomluvitelné a nepochopitelné.¹⁰⁸

Dne 21. června 1985 byly pozůstatky předvedeny dychtivému publiku a centrála brazilské policie v São Paulu oficiálně prohlásila, že tělo zesnulého ze hřbitova v Embu patřilo hledanému osvětimskému lékaři - Josefu Mengelemu.

¹⁰⁸ GERALD, Posner L., *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*, s. 388-389.

Závěr

Bakalářská práce analyzovala politické a sociální vlivy, které působily na Josefa Mengeleho od jeho raného dětství, přes studium až po dospělost. Důležitou částí byla také cesta do koncentračního tábora a výzkum mladého lékaře Josefa Mengeleho. V druhé polovině se zaměřuji zejména na útěk osvětimského lékaře, při kterém po celý zbytek života „stálo štěstí“ a nikdy nebyl dopaden ani potrestán.

Josef Mengele neměl pouze štěstí, ale vlivnou rodinu a spoustu přátel, kteří mu na útěku pomáhali. Sice s mírnými potížemi, ale i přesto se mu podařilo dostat pryč z Evropy a zbytek svého života strávit v zahraničí. Nebýt lékařovy potřeby uschovávat své výzkumné materiály, psát si deníkové záznamy, korespondenci a Rolfovi, jedinému členu rodiny, díky němuž bylo možné získat cenné informace, asi by byla pouze malá pravděpodobnost, že by se o osudu hledaného nacisty ještě dlouho po objevení jeho kostry spekulovalo, kde a jak vlastně hledaný Josef Mengele dnes žije.

Manželé Mengeleovi svého syna dlouhou dobu podporovali a zřejmě jsou taky jedním z hlavních příčin, proč byl před vyšetřovateli vždycky o krok dopředu. A možná to bylo i díky tomu, že vyšetřovací orgány nebyly vždy tak aktivní, jak se na první pohled zdálo. Před závěrem práce jsem chtěla poukázat na vztah otce a syna, kteří se prakticky neznali a na rozličný pohled stejné krve. Bylo evidentní, že Rolf nikdy nesouhlasil s činností, jež byla součástí minulosti jeho otce Josefa Mengeleho. Jeho názory nikdy nepodporoval, ani se s nimi neztotožnil.

Závěrem se má bakalářská práce zaměřila na konec „Anděla smrti“, tajný pohřeb a zájem veřejnosti o jeho osobu, přiblížit pohled světa a skupin apelujících o dopadení tohoto muže i čtyřicet let poté, co byl koncentrační tábor v Osvětimi osvobozen Rudou armádou.

Ať už byla jeho minulost jakákoliv a jeho experimenty, kromě bolesti, nepřinesly žádný význačný objev, jednu věc si přece jenom splnil. Jeho jméno se stalo známé. Přestože nebyl nikdy za své válečné zločiny potrestán. Svým způsobem si trest odpykal. V posledních letech života se jeho psychický stav čím dál více zhoršoval a svůj zbytek život chtěl trávit ve své milované zemi společně s rodinou, prožil v řadě jihoamerických skrýší. Skončil jako starý muž, osamělý, plný sebelítosti a zatrpklý vůči celému světu.

Seznam použité literatury a zdrojů

Odborná literatura

- BLACK, Ian a Benny MORRIS. *Mossad: dějiny izraelské tajné služby*. Překlad Zdena Sparlingová a Tamara Váňová. Vyd. 2., V Jotě 1. Brno: Jota, 2001. Nové obzory (Jota). 625 s. ISBN 80-7217-145-3.
- BOYLE, David. *II. světová válka v dokumentární fotografii*. 3. vyd. Překlad Dana Vaněčková. Čestlice: Rebo Productions, 2008. 600 s. ISBN 978-80-255-0037-8.
- CÍLEK, Roman. *Holocaust: zřetězení zla : tři osudy a jeden proces - pohled do zákulisí nacistického vyhlazovacího programu*. Vyd. 2. Praha: P3K, 2007. 293. ISBN 978-80-903584-8-5.
- CLARKE, Isabelle. *Pronásledování nacistů: od roku 1945 do současnosti*. 1. české vyd. Překlad Martina Blahníková. Praha: Svojtka & Co., 2012. 197 s. ISBN 978-80-256-0893-7.
- HITLER, Adolf. *Můj boj: dva svazky v jednom*. Sv. 1.: Účtování. Sv. 2.: Národněsocialistické hnutí. Nezkrác. vyd. Překlad Stanislav Michalčík. Praha: Otakar II., c2000, s. 218. ISBN 80-86355-26-8.
- HOŘEJŠ, Pavel. *Nástup Adolfa Hitlera k moci v politicko-společenském kontextu*. České Budějovice 2014, 58 s. (bakalářská práce).
- HOYT, Edwin Palmer. *Hitlerova válka: [druhá světová válka ve světle plánů a rozhodnutí Adolfa Hitlera]*. Vyd. 1. Překlad Lubomír Kotačka. Praha: BETA-Dobrovský & Ševčík, 2003. 431 s., s. obr. příl. ISBN 80-7306-069-8 (Beta). ISBN 80-7291-075-2 (Ševčík).
- KNOPP, Guido. *Hitlerovi stoupenci: zločinci a vykonavatelé*. Vyd. 1. Překlad Petr Dvořáček. Praha: Ikar, 2004. 445 s. ISBN 80-249-0334-2.
- KOR, Eva Mozes a Lisa ROJANY-BUCCIERI. *Děti, které přežily Mengeleho: zpověď dvojčat Evy a Miriam*. Překlad Dani Vrbů. Praha: Grada Publishing, 2015. 220 s. s. obr. příl. ISBN 978-80-247-5443-7.
- KRAUS, Ota a Erich KULKA. *Továrna na smrt*. 3. vyd. Praha: Orbis, 1955. 181 s.

- LIFTON, Robert Jay. *Nacističtí lékaři: medicínské zabíjení a psychologie genocidy*. 1. vyd. v českém jazyce. Překlad Gerik Císař. Praha: BB/art, 2008. 636 s. ISBN 978-80-7381-452-6.
- NYISZLI, Miklós. *Byl jsem Mengeleho asistentem*. Vyd. 1. Překlad Dana Gálová. Praha: Academia, 2009. Paměť, sv. 24. 192 s. ISBN 978-80-200-1757-4.
- POSNER, Gerald L. *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*. Vyd. 1. Překlad Jindřich Mand'ák. Praha: XYZ, 2007. 451 s. ISBN 978-80-87021-76-7.
- POSNER, Gerald L. *Hitlerovy děti: Synové a dcery pohlavárů Třetí říše o sobě a svých otcích*. Překlad Dušan Provazník. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993. 194 s. s. obr. příl. ISBN 80-7106-081-X.
- PROCTOR, Robert. *Rasová hygiena: lékařství v době nacismu*. Vyd. 1. Překlad Anna Pilátová. Praha: Academia, 2009. Stíny, sv. 10. 424 s. ISBN 978-80-200-1763-5.
- REES, Laurence. *Osvětim: nacisté a "konečné řešení"*. Překlad Zlata Kufnerová, Jana Jebáčková. V Praze: Euromedia Group - Knižní klub, 2005. Universum (Knižní klub). 320 s. s. obr. příl. ISBN 80-242-1401-6.
- SEEMANN, Richard. *Cesta do Wannsee: konečné řešení takzvané židovské otázky a germanizace českých zemí*. 1. vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2008. 309 s. s. obr. příl. ISBN 978-80-86057-51-4.
- TRUCK, Betty a Robert-Paul TRUCK. *Lékaři hanby: pravda o lidských morčatech v Osvětimi*. 1. vyd. Překlad Božena Mráčková. Praha: Práce, 1983. 151 s. s. obr. příl. Delfin (Práce).
- VÖLKLEIN, Ulrich. *Josef Mengele: der Arzt von Auschwitz*. 1. Aufl. Göttingen: Steidl, 1999. 333 s. ISBN 3882436859.
- WALTERS, Guy. *Hon na válečné zločince: jak nacističtí váleční zločinci utíkali a jak se po nich pátralo, aby mohli být postaveni před soud*. Překlad Dalibor Výborný. Praha: Sloart, 2010. 480 s. ISBN 978-80-7391-448-6.

Periodika, příspěvky v novinách

- Josef Mengele schován v pevnosti. *Jihočeská pravda*. České Budějovice: Komunistická strana Československa, 1971, roč. 27.
- LUSTIG, Arnošt. Ještě jednou o mrtvých, kteří žijí. *Literární noviny*. Praha: Svaz československých spisovatelů, 1967. Roč. 16, č. 16.

Internetové zdroje

- KALFUS, Richard. *JOSEPH MENGELE: THE ANGEL OF DEATH: The Making of a Young Nazi* [online]. St. Louis Community College, © 2014 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://users.stlcc.edu/rkalfus/PDFs/112.pdf>
- LYNOTT, Douglas B. *Josef Mengele* [online]. [2014] [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: http://www.dougriggs.org/Josef_Mengele_by_Douglas_B._Lynott.pdf
- MOZES-KOR, Eva. *The Mengele Twins and Human Experimentation: A Personal Account* [online]. Oxford University Press, NY, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: http://www.chcuk.co.uk/pdf/2011-03-08_The_Mengele_Twins_and_Human_Experimentation.pdf
- POSNER, Gerard L. a John WARE. *How Nazi war criminal Josef Mengele cheated justice for 34 years*[online]. Chicago Tribune Magazine, 1986 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.kahler.org/mengele.pdf>
- SHER, Neal M. a Eli M. ROSENBAUM. *In the Matter of Josef Mengele: A Report to the Attorney General of the United States* [online]. Office of Special Investigations Criminal Division, 1992 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-hrsp/legacy/2011/02/04/10-01-92mengele-rpt.pdf>
- VANSUCH, Bryan. *Mengele's ethics: an analytical approach to understanding Josef Mengele's motives*[online]. Georgetown University, 2011 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10822/553409>
- WEINDLING, Paul et al. *The victims of unethical human experiments and coerced research under National Socialism* [online]. © 2015 [cit. 2016-04-18]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160932715300235>

Přílohy

Příloha č. 1

Pětadvacetiletý Josef Mengele v době, kdy skládal zkoušku z medicíny v Mnichově v roce 1936

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.

Příloha č. 2

Oficiální fotografie SS připevněná na deskách členské složky Josefa Mengeleho v nacistické straně

Zdroj:

<https://www.quora.com/What-was-Josef-Mengele-like-as-a-person>

Příloha č. 3

1938 – J. Mengele s rodiči své manželky a spolužákem dr. Kurtem Lambertzem

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele - anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.

Příloha č. 4

Josef Mengele v Ústavu Třetí říše pro dědičnost, biologii a rasovou čistotu ve Frankfurtu

Zdroj:

<http://www.druha-sv-valka.estranky.cz/clanky/mengele-andel-smrti.html>

Příloha č. 5

J. Mengele před svým odjezdem na východní frontu, 1942

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele – anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.

Příloha č. 6

J. Mengele tři měsíce po příjezdu do Buenos Aires, prosinec 1949

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele – anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.

Příloha č. 7

J. Mengele s W. Gerhardem (vpravo) a W. Bossertem (vlevo)

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele – anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.

Příloha č. 8

Josef „Strýček Fritz“ a Rolf ve Švýcarsku

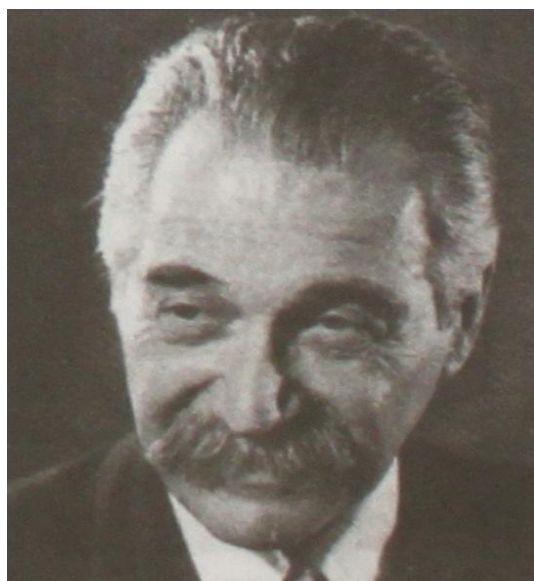
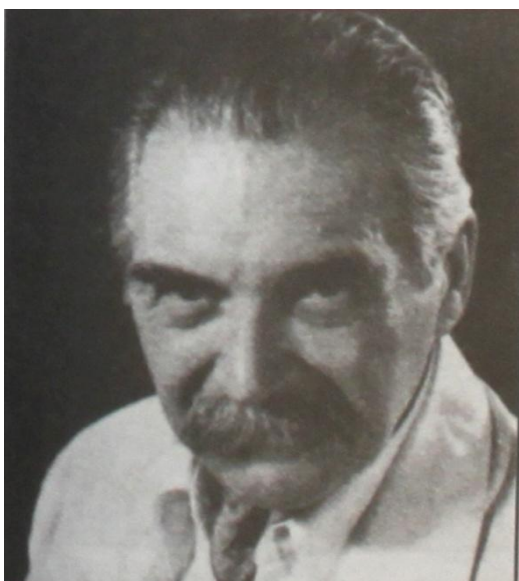

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele – anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.

Příloha č. 9

Fotografie J. Mengeleho pořízené W. Bossertem

Příloha č. 10

Otevření hrobky J. Mengeleho, 6. červen 1985

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele – anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.

Příloha č. 11

Lebka Josefa Mengeleho s umělým chrupem rekonstruovaným pro soudní prohlídku, 1985

Zdroj:

POSNER, Gerald L. *Mengele – anděl smrti: úplný životní příběh*. Praha: XYZ, 2007.